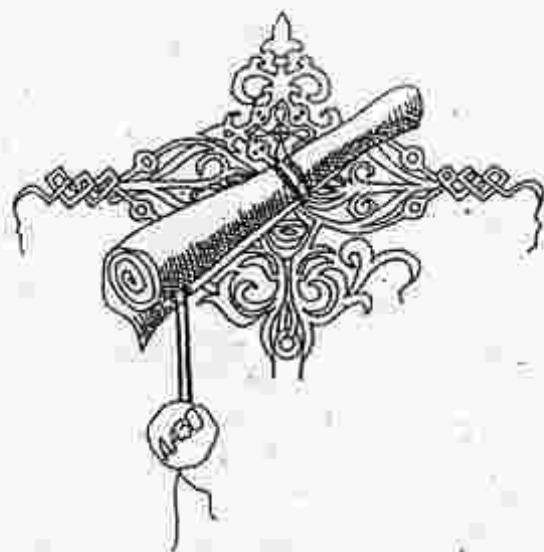

ДЕРЖАВНИЙ АРХІВ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ

**ТАРАС ШЕВЧЕНКО
і
ЗАПОРІЗЬКИЙ КРАЙ**

/ За документами Державного
архіву Запорізької області /

Запоріжжя 1992

Збірник рекомендовано до друку експертно-методичною
комісією Державного архіву Запорізької області.

Упорядники : Л.Ф. Бортникова, О.М. Ігнатуша, О.С. Тедеев

Фоторепродукції : К.Г. Острогляд

Рецензенти : доктор філологічних наук В.А. Чабаненко
доктор історичних наук Ф.Г. Турченко

Мени однаково ти буду
 Як ти та в України ти ти.
 Ти остана згодас ти забуде
 Мене ві синю нашини
 Однаково синівко мени.
 Від неволи вириєт мої гумнини,
 И позапаканій своими
 Від неволи плачути чисту
 І все віт содово забіршу
 Мало що сиду непокину
 На нашій славній Україні
 На нашій чесній землі.
 І не помільте багатко віт синята
 Нескасне синеви чистів
 Молчані сину за Україну
 Його замучили колись.
 Ти ти однаково ти буде
 Твої сині молитви ти ти.
 Та ти однаково чесні
 Як в Україну віні чесні
 Присталих та лукави і в очах
 Із окрасами чисто збудовані
 Із однаково чесні.

І Г Р В Д % О З А

У розвитку революційних періодів, що охоплюють нове суспільство, особливе місце займають пропаги національного відродження. Поребудова сприяла відновленню ціліх пластів національної культури, піднесши інтерес широкій громадськості до духовної спадщини українського народу. Пам'ять повертає народу напівзабуті та винувано замовчувані події, імена. Переосмисляється досвід минулого, історія, перестаючи бути переліком безликих вульгарно-соціологічних схем, наповнюється змістом правди.

Сьогодні ми повертаємося до Т.Г.Шевченка – того таланту, чия спадщина є загальнонаціональною святинею, недбанням усого прогресивного людства. Його слово залишається совістю народу, могутньою зброєю в боротьбі за рівність людей і народів, добро і свободу. Велич творчої спадщини поета, митця-революціонера, провінція новіонального відродження України навміруча, померикуча.

Вшанування 175-річниці з дня народження поета, урочисті святкування 150-річчя з дня виходу в світ першого книжкового видання "Кобзаря", заснування Українського клубу мануальників і Т.Г.Шевченка, діяльність Товариства української мови імені Тараса Шевченка, щорічна святкування Всесоюзного Шевченківського свята-ознаки сьогоднішнього часу, які віддзеркалюють ставлення громадськості до Великого Кобзаря. Ще одна з цих ознак – повсякдні ініціативи громадськості України та поза її межами про увічнення пам'яті поета спорудженням скульптур, меморіальних стол, встановленням пам'ятних дошок тоді. Пам'ятники Т.Г.Шевченку замічено збудувати у Луцьку, Львові, Рівні, Ужгороді, Чернівцях. Порушено питання про спорудження пам'ятника Т.Г. Шевченку і в м.Запоріжжі. Їде збір коштів на спорудження пам'ятника. З цього питання прийнято урядову постанову.

Ім'я поета новоаерівно пов'язано з нашим краєм. Відкривачи Всесоюзне Шевченківське свято "В сім'ї вольній, новій", що відбулося в 1987 р. саме за Запоріжжі, Дмитро Павличко сказав: "Якщо плеть Шевченкова народжена кріпачкою в Мориціах на Чоркащині, то його дух зароджений і випливши хортицькою свободою, запорізькою демократичностю, напокорою і доблестями народного лицарства..." Відомо, що наприкінці серпня – початку вересня 1843 року поет здійснив зоповітну місію – під час подорожі по Україні він побував на Хортиці, в Олекс-

сандрівську /нинішньому Запоріжжі/, відіграва дніпровські скелі, поро Згодом в листі до свого друга Л.Хухаренка він писав: "І на Хортиці, і сирізь був і все плакав..." В творах Шевченка слово "Запоріжжя", "Хортиця", "Січ", "Золотий луг", "пороги" згадуються кілька разів. Ідея творчості Кобзаря проіната чужим запорозством, цивільним і болісним пам'ятю минулої запорізької слави. Слово з Запоріжжям постійно вживався самим пріором про місце народження різного краю, голю для свого народу, національну спрівадливість - фундаторство "і січії соєзні.., нові!". Так же дивно, що покоління запорізьких глибоко шанували пам'ять про народного Героя, якого сказ України, подуманого борця за добро і свободу.

Некруто засвідчують це всеукраїнські лабори до Кобзаря зокрема, що зберігається в фондах Державного архіву Запорізької області. Вони розповідають нам про те, як панували пам'яті поста на Запоріжжі, починаючи з поділ міжкоєвропейської літературної спадщини. Рядки цих документів прояснюють зворутиливою пізнаткою, напідгrobною лабором народу до свого Тараса. З понеділкового цілого часу післеру вкрай вимагали подекуди чорнілами на нас також Історію. Ось пізнянський епізод з 1914 року, що розповідає про те, чим закінчилось вирішення питання міського Думою і.Олександровське про встановлення пам'яті на спорудженні пам'ятника Т.Г.Шевченку в Києві /Документи № 7-8/. Документи періоду громадянської війни. /Документи № 12-19/. Навіть в той час запружених класових битв та великої трагедії народу громадськість, органи революційного народо-владди знаходили час схилити голову перед величчю Шевченка. Подихом 20-х років документи називають сверідність тогочасного святування Шевченківських днів. Цікаво дізнатись, що громадські активісти Софіївського заводу № 10 при наименуванні свого підприємства перебезту віддали імені Великого Тараса /Документ № 36/. Письмові джерела почастують справи та надії наших замідників і в весні 1964 року - в дні 150-річчя з дня народження поста /Документи № 51-54/. Робить свій напис в історії і свого діяння /Документи № 57-60/. Тільки в рядками деяких протоколів і газетних повідомлень інколи можна відчути не тільки хвилючу піднесеність та урочистість, а й щось інше - то гучно парадне, то холодно козявче, а лише кому - зворогніованість, докоративність, адміністрування. Проте ні один інстративний тися, ні офіційний палас, ні вимушена мовчання не засмутили в людських серцях стежку до Великого Кобзаря і не засмуті вона повіз.

Збірник документів "Дзвінко і Запорізький край" підготовлено до друку Державним архівом Запорізької області, Запорізькою обласною організацією Товариства охорони пам'яток історії і культури, Запорізькою обласною організацією Товариства української мови ім. Тараса Шевченка. Документальний матеріал, що зібраний у ньому, зберігається у фондах держархіву Запорізької області. До збірника заличені також документи відомчих архівів: Запорізьких обласного і міського виконавчих комітетів, обласної організації Товариства української мови ім. Тараса Шевченка. Більшість документів публікується вперше.

Окремим розділом до збірника включене стаття українського видатного історика, археолога, етнографа, краєзнавця, академіка АН УРСР Д.І. Яворницького "Запорізькі в поезії Т.Г. Шевченка". Стаття, яка нині стала бібліографічною рідкістю, була опублікована в "Літопису" Катеринославської ученової архівної комісії. Вип. III, 1912 рік. Її також подається якраз виділено.

Археографічне оформлення збірника проведено у відповідності з "Правилами видання історичних документів в СРСР" /М. 1969/.

Кожен документ має свій порядковий номер і систематизований по хронологічному принципу. Документи з непозначеною датою розміщені після точно датованіх. Документи подаються з редакційними заголовками, які включають в себе вид документа, його автора, адресата, короткий зміст. Тексти наводяться новою оригіналу відповідно до сучасної орфографії. Частина документів публікується у витягах, про що вказується у заголовках. Кожен документ має легенду, в якій вказується місце його зберігання /назва архіву, номер фонду, опису, справи, аркуша/, або називається періодичне видання з позначеннями дати та місця його виходу. Зазначається також, чи документ є оригіналом або копією. В квадратних дужках подано пропущені частини слів або слова, необхідні для розуміння тексту.

Науково-довідковий апарат збірника, крім передмови, вміщує список скорочених слів і географічний покажчик.

Збірник розрахований на вчителів, лекторів, студентів, а також широке коло читачів, які цікавляться історією і традиціями рідного краю, життям та творчістю великого поета.

РОДІЛ І.

ДОКУМЕНТЫ I МАТЕРІАЛІ

№ 1. Із звіту Ради благодійного товариства при
Покровській соборній церкві м.Олександрівськ
про проведення вечора пам'яті Т.Г.Шевченка

Не пізніше 1 липня 1903р.

Средства Общества составлялись из: ... б) сбора в 57 руб.
с музыкально-вокального вечера, устроенного почитателями малорус-
ского поэта Т.Г.Шевченко, предназначенного на покупку книг для
бесплатной библиотеки Братства; ...

Отчет Совета Благотворительного обще-
ства Братство во имя Покрова Пресвятої
Богородиця при соборной церкви г.Алекс-
андровска, Екатерин. губ. за 1902-
1903 год. С 1-го июля 1902 года по 1-е
июля 1903 года. Екатеринослав, 1904. -
с.3.

№ 2. З протоколу засідання Олександрівської міської
Думи з питання про спорудження пам'ятника
Т.Г.Шевченку в місті Києві

21 вересня 1909р.

Рассмотрев в очередном заседании 21 сентября 1909 года док-
лад городской управы по ходатайству Киевского городского головы
о принятии городом Александровском материального участия в соору-
жении памятника поэту Т.Г.Шевченко, городская Дума определила: в
виду затруднительности состояния городской кассы, от назначения
какой-либо суммы из городских средств воздержаться, прося г[ос-
подина] городского голову открыть при городской управе подписку
на сбор добровольных пожертвований на сооружение памятника поэту
Т.Г.Шевченко.

Верно: Городской Секретарь (підпис)

ДАЗО, Р-24, оп.1, спр.506, арк.5, бяз. ЗавГрена копія.

№ 3. З протоколу засідання Олександрівської міської думи про найменування міської початкової школи іменем Т.Г.Шевченка

11 березня 1911р.

Рассмотрев в очередном заседании 11 марта 1911 года ходатайство группы жителей города о наименовании одного из начальных городских училищ "Шевченковским", в память 50-летия со дня смерти украинского поэта Т.Г.Шевченко, городская Дума постановила: изменить в память исполнившегося 50-летия со дня смерти украинского поэта Т.Г.Шевченко именем его городскую начальную школу, предназначенную по школьной сети к постройке - "предназначенную" площади его же, Шевченко, имени.

Верно: Городской Секретарь (подпись)

ДАЗО, ф-24, оп.1, спр.506, арк.5, Завіренна копія.

№ 4. Відношення Шевченківського комітету в.Катеринслава в Олександрівську міську управу про святкування сторіччя з дня народження Т.Г.Шевченка

Січень 1914р.

Организационный комитет по устройству с разрешения г[оспо]на губернатора чествования столетия со дня рождения великого родного поэта Т.Г.Шевченко, исполняющегося 25-го февраля 1914г желая придать празднеству возможно широкий общественный характер имеет честь просить Александровскую городскую управу принять письмное участие в делах юбилейного Шевченковского комитета, избрав своих представителей для присутствования в заседаниях его а также внести на рассмотрение ближайшего собрания Думы вопрос таким образом она со своей стороны могла бы отметить день столетнего юбилея Т.Г.Шевченко для увековечения его памяти.

Ближайшее заседание комитета состоится 26 сего января в 1 час. дня в здании городской Думы.

Организационный комитет

За справками благоволите обращаться по адресу: г.Екатеринслав, Казачья, 56

Юбилейный Шевченковский комитет

ДАЗО, ф-24, оп.1, спр.506, арк.23в. Оригінал.

5 5. З постанови Олександровської міської думи про
святкування сторіччя з дня народження Т.Г.Шевченка

29 січня 1914р.

Обсудив в заседанні 29 січня 1914 року стiщенiе вселеного
шевченковского комитета в Екатеринославе по вопросу о праздновании
столетия со дня рождения Т.Г.Шевченко, городская Дума единогласно
постановила: признавая вполне желательным принять участие в празд-
новании столетия со дня рождения поэта Т.Г.Шевченко, поручить го-
родской управе и училищной комиссии разработать вопрос об этом и
дослать думе.

Верно: Городской секретарь (подпись)

ДАЗО, ф-24, оп.1, спр.506, арк.2. Запечатана копія.

5 6. Рiшення Олександровської мiської училищної комiсiї
про асигнування коштiв на будiвництво пам'ятника
Т.Р.Шевченку в м.Катеринославi

3 лютого 1914р.

Училищная комиссия, обсудив 3 февраля с[его] г[ода] предло-
жение думы, пришла к заключению, что единственной формой участия го-
родского управления в праздновании столетия со дня рождения поэта
Т.Г.Шевченко было бы ассигнование денег на постановку памятника по-
эту. Училищная комиссия полагает, что следовало бы ассигновать на
этот предмет 50 рублей.

Председатель Комиссии (подпись)

Заключение Городской управы.

Согласиться с заключением городской училищной комиссии и реко-
мендовать городской Думе ассигновать по смете текущего года 50 руб-
лей на постановку памятника Т.Г.Шевченко в г.Екатеринославе, как
местном губернском городе.

З.м. городского головы (подпись)

Члены управы (подпись)

Городской секретарь (подпись)

ДАЗО, ф-24, оп.1, спр.506, арк.43в. Оригинал.

№ 7. Постанова Олександрівської міської Думи про
асигнування коштів на будівництво пам'ятника
Т.Г.Шевченку в м.Киеві

II березня 1914р.

Рассмотрев в очередном заседании II марта 1914 года доклад городской училищной комиссии по вопросу о праздновании городом столетнего юбилея со дня рождения поэта Т.Г.Шевченко, городская Дума постановила: ассигновать по смете текущего года 50 рублей на постановку памятника Т.Г.Шевченко в городе Киеве.

Верно: Городской секретарь (подпись)

ДАЗО, Q-24, оп. I, спр. 506, арк. 6. Завідена копія.

№ 8. Протокол засідання Катеринославського губернського по земських і міських справах присутствія про відміну постанови Олександрівської міської Думи про виділення коштів на будівництво пам'ятника Т.Г.Шевченку в м.Киеві

28 квітня 1914р.

Слушали: Александровская городская Дума выслушав в заседании II марта сего года доклад Александровской городской управы по вопросу о праздновании городом столетнего юбилея со дня рождения поэта Т.Г.Шевченко, постановила: ассигновать по смете текущего года 50 руб. на постановку памятника Т.Г.Шевченко в городе Киеве.

Имея в виду, что городская Дума, ассигновав означенную сумму на постановку памятника Шевченко в городе Киеве вышла за указанные городскому общественному управлению законом пределы деятельности, так как ассигнование это не относится к потребам и нуждам гор.Александровска, г[осподин] губернатор руководствуясь пунктом I ст.83 Город.Положения не нашел возможным допустить приведение в исполнение вышеупомянутого постановления Думы и передал таковое, в виду 84 ст. того-же Положения на рассмотрение губернского по земским и городским делам Присутствия.

Рассмотрев настоящее дело и соглашаясь с г[осподином] губернатором, губернское по земским и городским делам Присутствия постановило: постановление Думы об ассигновании 50 руб. на по-

становку памятника Шевченко в городе Киеве отменить.

Губернатор (підпис) —
Непремійний член (підпис)
Секретарь (підпис)

ДАЗО, Ф-24, оп. I, спр. 506, арк. 8, взв. Завірення копія.

№ 9. Заява правління товариства піклування по будівництву храму во ім'я синтителя Миколая Мерниківського чудотворця в Олександровську міську управу про створення комітету по зборанню коштів на будівництво пам'ятника Т.Г.Шевченку.

4 травня 1917р.

В Александровську городську управу

Правление попечительства по постройке св.храма во имя Святителя Николая в г.Александровске на площ.Тараса Шевченко, утвердившись в мысли, что малорусского поэта Тараса Шевченко население г.Александровска почитает и что постановка ему памятника-монумента на площади в честь его имени названной, вполне возможна и желательна, решило взять на себя почин образовать особый комитет и приступить к сбору пожертвований, для чего и обратилось к г[осподину] комиссару г.Александровска за соответствующим разрешением. Получив таковое на руки от 27 апреля, за № 942, прежде чем приступить к образованию комитета считает своим долгом обратиться к город. управлению с просьбой высказаться принципиально, не встречает ли с его стороны каких-либо препятствий по проведению в жизнь вышеупомянутой цели, создания памятника-монумента поэту Тарасу Шевченко. Местом постановки предполагается площадка перед будущим св.храмом с юга, где попечительство готово принять на себя заботу по охране и благолепию содержания такового.

Заключение городской управы

Поддержать настоящее ходатайство и доложить городской Думе.

14 мая 1917 года.

ДАЗО, Р-2030, оп.2, спр.43, арк.143зз. Копія.

№ IO. Заява Ради Олександрівського міського товариства "Просвіта" в міську Думу з проханням про передачу коштів, зібраних на пам'ятник Олександру П на будівництво пам'ятника Т.Г.Шевченку в м.Олександрівську

19 травня 1917р.

Рада "Просвіти" повідомляє міську Думу про організацію присвяченої комітета по спорудженню пам'ятника Т.Шевченку в м.Олександрівську, просить Думу передати своєму комітету літературу, що зібрано на пам'ятник Олександру П, і делегувати до комітету своїх представників.

Голова ради Р.Кейтка
За писаря Петро Зіненко

ДАЗО, Р-2030,оп.2,спр.43,арк.143а. Копія.

№ II. З протоколу засідання Олександрівської міської Думи про спорудження пам'ятника поету Т.Г.Шевченку в м.Олександрівську

19 травня 1917р.

19) Отношение попечительства по постройке храма на площ.Шевченко по вопросу об учреждении комитета по сооружению на площади памятника-монумента поэту Тарасу Шевченко и заявление украинского товарищества "Просвіта" о передаче комитету товарищества на устройство такого же памятника денег, собранных управою на устройство памятника Александру П.

После обмена мнений городская Дума единогласно постановляет:

1. Ходатайство попечительства удовлетворить и изъять со своей стороны согласие на образование особого комитета по сбору пожертвований на устройство памятника-монумента поэту Тарасу Шевченко на площади его имени;

2. В отношении ходатайства товарищества "Просвіта", поручить управе собранные ею на устройство памятника Александру второму деньги, находящиеся в переходных суммах, перечислить в депозиты управы и хранить до тех пор, пока не выяснится вопрос о месте для постановки памятника поэту Шевченко.

Городской голова (подпись)
Городской секретарь (подпись)

ДАЗО, Р-2030,оп.2,спр.43,арк.136,13906,140,141.

КІЕВСКАЯ
ГОРОДСКАЯ УПРАВА.

КОМИТЕТЪ

ПО СООРУЖЕНИЮ ПАМЯТНИКА

Т. Г. ШЕВЧЕНКО.

Донесено 21 дnia 1913 г.

№ [redacted]

Господину *Александру Федоровичу* Городскому
Золотом.

1921. 7. 13.
Въ дополнение къ письму отъ *Государя*
Августа 1909 г. за № 279.

Комитетъ имѣть честь обратиться къ Вамъ,
Милостивый Государь, съ покорѣйшей
просьбой не отказать въйти съ докладомъ
въ Городскую Думу о принятии городомъ
материального участія въ сооруженіи памят-
ника поэту Т. Г. ШЕВЧЕНКО, каковымъ
памятникомъ предстоитъ въ недалекомъ
будущемъ украситься матери города зем-
ли Русской г. Кіеву

Комитетъ льстить себя надеждой, что
настоящая просьба встрѣтить съ Вашей
стороны надлежащее сочувствіе и поддержку
въ Думѣ.

Записка Предсѣдателю Комитета.

отъ *Головы Киевской Городской управы*

И. М. Штольц

Борис Секретарю Комитета

Главной Киевской Городской Думы

Г. А. Курчин

Звернення Комітету по спорудженню пам'ятнику Т.Г.Шевченку в м.Києві
до міського голови м.Олександра Гаська про сприяння будівництву па-
м'ятника.

21 грудня 1913.

ЛАЗО, ф.24, оп.1, спр.506, арк.1.

№ 12. Обійтник Біленьського земському, Катеринославського повіту, та І х губернії до Розумівської сільради про проведення заходів в день пам'яті Т.Г.Шевченка

8 березня 1919р.

Волостной исполнительный комитет постановил: 11 марта [нового] с [тиля] в день памяти великого народного поэта Тараса Шевченко, закрыть все учреждения, торговые и другие предприятия, посвятив день этот народному празднованию и совместно с учительским персоналом устройству митингов, на коих было бы выяснено значение великого народного поэта как первого борца за лучшую долю трудящегося люда, о чем сообщается для исполнения.

Председатель исполнкома

Н.Кравец

Секретарь

(подпись)

ДАЗО, Р-115,оп.2,спр.І,арк.37,37зв. Оригінал.

№ 13. Протокол засідання Біленьського земському Катеринославського повіту про проведення мітингу в день пам'яті Т.Г.Шевченка

8 березня 1919р.

Слушали: О том, что 11-го марта нов[ого] стиля сего года день кончины великого народного поэта Тараса Шевченко, как первого борца за лучшую долю трудящего люда, а потому в день памяти великого народного поэта Т.Г.Шевченко следует закрыть все учреждения, торговые и иные предприятия, посвятив день этот народному празднеству.

Постановили: В день памяти, скончавшегося великого народного поэта Тараса Шевченко 11 марта нов[ого] стиля сего года, как первого борца за лучшую долю трудящего люда, закрыть все учреждения, торговые и иные предприятия, посвятив день этот народному празднеству, для какой цели местным учительским персоналом в день 11 марта после панихиды о скончавшемся Т.Г.Шевченко будет устроен митинг для рабочих и селян, на котором будет выяснено значение великого народного поэта, как борца за лучшую долю трудящего люда, а в понедельник вечером будет устроен концерт.

Председатель собрания (подпись)

Секретарь (подпись)

Тов. председателя (подпись)

Члены: (подпись)

ДАЗО, Р-962,оп.І,спр.І,арк.6. Оригінал.

№ 14. Відношення товариства "Просвіта" с.Балабине
Олександровського повіту, Катеринославської
губернії до селянської управи про надання
дозволу на будівництво пам'ятника Т.Г.Шевченку

25 січня 1920р.

Товариство Просвіта маючи на меті утворити пам'ятник
Т.Г.Шевченку, прохаз селянську управу розрешити зайняти площе
бліз церкви проти банку, де 25-26 лютого цього року буде
зроблена закладка. Копію постанови громади правління прохаз
надіслати тваристу якомога скоріше.

Голова правління (підпис)

Члени: (підпис)

ДАЗО, Р-386, оп. I, спр.2, арк.21. Оригінал.

№ 15. З протоколу загальних зборів громадян с.Балабине
Олександровського повіту, Катеринославської
губернії про виділення ділянки землі для будівництва
пам'ятника Т.Г.Шевченку

25 січня 1920р.

Слушали: Отношение твариства "Просвіта" в с.Балабино
от 25/1.20г. № 5 о разрешении занять потребную часть
площади с западной стороны церкви с.Балабино для памятника
украинскому поэту Т.Г.Шевченко.

Постановили: Разрешить занять просимую часть площади для
памятника со сквером Т.Г.Шевченко.

Председатель (підпис)

Секретарь (підпис)

ДАЗО, Р-386, оп. I, спр. 6, арк. 4, 43в. Оригінал.

* Нині с.Балабине Запорізького району, Запорізької області.

№ 16. Обійтник відділу народної освіти Бердянського повітового революційного комітету Ново-Васильєвському волостному революційному комітету про підготовку до дня пам'яті Т.Г.Шевченка

7 березня 1920р.

По постановленню центрального українського Союнаркома день 10-го березня посвящується пам'яті великого поета-гражданина і піонера-революціонера всього світу Т.Г.Шевченко. Этот знаменательный день празднуется всем населением Украины. Ввиду чего отдел народного образования просит волостной ревком предложить учащимся всех школ с.Ново-Васильевки подготовиться соответствующим образом к принятию участия в этом великом празднике.

Заведуючий отделом народного образования (підпис)
Заведуючий школъним подотделом (підпис)

ДАЗО, Р-3383, оп.1, спр.3, арк.32. Оригінал.

№ 17. Обійтник відділу управління Бердянського повітового Гайськово-революційного комітету про святкування дня пам'яті Т.Г.Шевченка

8 березня 1920р.

Согласно распоряжения уездревкома день 10-го марта по новому стилю объявляется праздником дня известного украинского писателя и патриота Шевченко и занятия в этот день нигде не производятся.

Сообщая об этом, отдел управления предлагает всем волревкомам уезда: 1) объявить по всем школам и училищам, что этот день неприсутственный, 2) предложить учителям местных школ устроить в этот день лекции, на которых разъяснить учащимся и гражданам волости значение Шевченко, его творчество и идеалы, 3) было бы желательно устройство митингов, где были бы произнесены речи на тему дня.

Вся ответственность за невыполнение сего распоряжения возлагается на председателей волревкомов.

Заведупразделом (підпис)
Верно: Секретарь (підпис)

ДАЗО, Р-3393, оп.1, спр.4, арк.18. Заверена копія.

І 18. Відношення Андріївського волосного революційного комітету Олександровського повіту
Успенської церкви с. Андріївки про проведення панихиди і молебна в день пам'яті Т.Г.Шевченка

9 березня 1920р.

В виду того, что завтра праздник великого украинского поэта Т.Г.Шевченко, волостной реаком предлагает Вам в 10 ч. утра отпраздновать на площади возле церкви панихиду и молебен.

Председатель (подпись)

Секретарь (подпись)

БАЗО, ф-19, оп.1, спр.126, арк.1. Оригінал.

І 19. Звернення РНК УСРР до робітників і селянської бідноти України в день смерті Т.Г.Шевченка

березень 1920р.

РОБІТНИКИ І СЕЛЯНСЬКА БІДНОТА

У КРАЇНИ!

Сьогодні день смерті Тараса Шевченка.

Сьогодні робітники міста і села України, всі ті, хто на плечах своїх виносять велику боротьбу з всесвітнім капіталом, разом зі своєю робітничо-селянською владою шанують пам'ять могутнього борця за визволення працючого люду від всіх гнобителів і паразитів.

ВІЛЬНІ робітники міста і села України!

Ви тільки що пройшли тяжкий шлях напруженої боротьби з державчиною, ви тільки що геройчною Червоною Армією звільнені від всякого ярма панської неволі і знов стали на чолі держави, знов від проводом вашої робітничо-селянської влади піднялись до будування вільного життя. І в цей час визволення, в час вільного життя робітничо-селянська влада оголосує вашим святом роконини смерті Тараса Шевченка, закликає вас згадати велику постать того, хто ще за часів кріпацтва підняв Червоний Прапор боротьби за визволення працючих від гніту поміщиків і капіталу.

Шевченко вийшов із кріпацтва. В глибоких низинах українського села, в самій гущі пригнобленого працючого люду України народився цей могутній співець боротьби за визволення працючих.

Тяжкий шлях кріпакої існоді пройшов Шевченко, на цьому шляху зросла його могутня сила до боротьби за долю і щастя працюючих. Все життя його, кожна пісня його віддана цій боротьбі. Він боровся за те, щоб працюючий люд сам будував своє життя, він боровся за рідину мову працюючого люду, за братерську єдність робітників всіх країн і народів. І в кожному місті, в кожному селі України знають, ким був Шевченко і за ного він вися.

ВІЛЬНІ робітники міста і села України! Ви зараз здійснюєте найкращі приклад величного співця боротьби - Тараса Шевченка, ви позбавилися всякого ярма денинщини, ви власною руково будете ваше життя. Зробіть день смерті Шевченка своїм святом, згуртуйте за собою коло його пам'яті, і хай яона надасть вам нового завзяття для непримиреної боротьби з ворогами працюючих, для навруженої будування вільного життя.

Голова Ради Народних Комісарів
Народний Комісар Освіти

Х. Раковський
Гр. Гринько

ДАЗО, Р-3383, оп. I, спр. 3, арк. 893з; Р-3374, оп. I, спр. I, арк. 53а. Друкарський примірник.

Б 30. Службова записка Олександровського міському КП(С)У
завідувачем губернським відділом народної освіти
про виступ на мітингу в день пам'яті Т.Г.Шевченка

7 березня 1921р.

Угорком предлагає Вам виступити в пятницу 11-го марта в день празднования памяти Т.Шевченко в 6 час. вечера на митинге в Екатерининском клубе на тему о жизни и деятельности Т.Шевченко, характеризуя его исключительно как революционера, призывающего к извержению дворянской клики.

О выполнении поручения сообщить в горком.

Секретарь (подпись)

Зав. отд. проп. от. (подпись)

ДАЗО, Р-3, оп. I, спр. 36, арк. 5. Оригинал.

№ 21. З протоколу засідання оргбюро Олександрівського губкому Компартії України про проведення дня пам'яті Т.Г.Шевченка

9 березня 1921р.

Слухали: I. О проведении празднеств: а) памяти Шевченко...

Постановили: а) День 11 марта считать неприсутственным. В этот день никаких шествий по городу не устраивать.

В 12 час. для назначить в Народном Доме торжественное заседание губисполкома, горсовета, союзпрода, всех правлений профсоюзов, завфабмвесткомов, губкома, угоркома, губбюро КСМУ, погуба и представителей от красноармейских частей не более 2-х представителей от каждой красноармейской части.

Нарображену предложить прислать к 12 час. в Народный Дом оркестр и хор.

На торжественном заседании поставить следующие вопросы:

1) Жизнь и деятельность Тар.Шевченко - докл. т.Павлюк.

2) Национальный вопрос и Сов. власть - докладч. т.Пискарев.

Вечером во всех театрах устроить концерты-митинги, агитпропу предложить наметить сраторов в районах.

Нарображену предложить разработать проект празднования учащимся и сговориться на этот предмет с агитпропом о проведении плана в жизни.

Подлинный за надлежащими подписями

Верно: Зав. Общ. Отд. (подпись)

ДАЗО, Р-2, оп.5, спр.2, арк.48. ЗавГрина копія.

№ 22. Протокол засідання комісії по проведенню дня пам'яті Т.Г.Шевченка в селі Ново-Олександрівка Августинівської волості, Катеринославського повіту

12 березня 1921р.

Собрание открыл председатель комиссии Иван Ткаченко, при секретаре Я. Осташенко, где секретарем был прочтено итог работы по проведению празднества памяти Т.Гр.Шевченко, выразившийся в следующем:

1) Начало собрания гражд. в 8 час. утра, на площади возле школы,

2) В 9 час. был митинг, где были сказаны речи на темы: "Шевченко - революционер", "Социально-политич. мотивы в поэзии Шевченко" и др. и др.

тинг закончился в 10/3 час. утра. 3) В 11 час. в школе была декламация для детей, при чем были сказаны: "Гамалія", "Сирітка", "Садок вишневий", "Гомоніла Україна" и т.д., декламация окончена в 12 час. дня. 4) После декламации в течение полутора часа была прочитана лекция на темы: "Шевченко - Апостол праздни и наук", "Шевченко и украинский народ", "Шевченко и дети", "Шевченко и женщина-мать" и "Шевченко - художник". 5) Поход по селу, при шествии были красные флаги с надписями: "Спи Тарасе тихо, тихо", "БІльш народ проснись та з'єднайсь", "Тарасе, тебе твій народ ніколи не забуде" и т.д.; во время шествия все школьные ученики и дети такого возраста шли в порядке, неся каждый из них красный флагок. Впереди шествия несли портрет Т.Гр.Шевченко. При походе хором пели песни: "Заповіт", "Вставай, поди майся" и пр. 6) С 3 1/2 час. был спектакль для детей, была поставлена пьеса "По той білі кадки", окончившийся в 5 час. вечера. 7) В 6 часов вечера был спектакль для взрослых, причем была поставлена: "Проект №25" и "По той білі кадки". Из рекомендованных пьес в программе, нет ни одной книжки. Перед спектаклем был концерт, причем были спеты песни: "Заповіт", "О боже мій мілий, за що ти караеш її сироту", "Ревуть стогнути гори", "Прощай слава", "Закувала та сиза зозуля". Во время антракта, а также и после спектакля была декламация, причем декламировалось: "Думи мої думи", "Причанна", "Тополя", "Розрита могила", "Кавказ", "Сон", "Іван Гус" и "Іван Підкова". Спектакль закончился в 10 1/2 ч. вечера. Кроме вышеупомянутого, оратором по борьбе с неграмотностью и раскрепощение женщин выступил с пространной речью т.Осташенко. Выслушав вышеупомянутый доклад его и находя справедливым и правильным, т[ак] и [ак] мы все сами присутствовали все время.

В проведении празднества и ораторами были, кроме школьных работников т.Я.Осташенко.

Подлинный подписали 8 челов. комиссии

С подлинным верно:

Председатель комиссии И.Ткаченко

Секретарь (подпись)

ДАЗО, Р-94, оп.1, спр.72, авр.25, 25ав. Заверена копия.

№ 23. Відношення відділу народноти Гуляйпільського районного військово-революційного комітету до Інформаційного відділу райревкому про закриття селянсько-робітничого клубу ім. Т.Г.Шевченка в м. Гуляйполі

23 березня 1921р.

На Відношення Ваше п/д ч. 1120 відділ народноти повітловя, що Гуляйпільський клуб імені Леніна сам по собі за браком членів скасувався, зараз ж відділом народноти відчиняється "Селянсько-робітничий клуб імені Т.Г.Шевченка".

Зав. від. (підпис)

Писарь (підпис)

ДАЗО, Р-198, оп.1, спр.2, арк.133. Оригінал.

№ 24. З протоколу засідання комісії по розбиці I
найменуванню вулиць м. Бердянська про переименування
вул. Вознесенської в вул. імені Т.Г.Шевченка

28 вересня 1921р.

Слушали: Распоряжение губисполкома о переименовании улиц, переулков и поселков гор. Бердянска, дав им наименования, сопровождаясь с революционной деятельностью местного характера.

Постановили: Переименовать все улицы, переулки и поселки г. Бердянска, носящие наименование буржуазного характера – называть их революционными событиями местного характера и именами великих пролетарских вождей.

... 10. Вознесенская ул. – имени Шевченко, как противника всяких религиозных культов, а Вознесенская наименование в память церкви Вознесения.

Председатель (підпис)

С подлинним верно:

Делопроизводитель (підпис)

ДАЗО, Р-2, оп.5, спр.56, арк.99, 100, 100зв. Завітена копія.

ПРИКАЗ № 31 96

Бердянского Воен.-Рев. Комитета

Комиссии по устройству дня Т. Г. ШЕВЧЕНКО.

§ 1

10-го марта в г. исполняется 39-я годовщина со дня смерти и 106-я со дня рождения великого Украинского Революционера, писателя и писателя крестьянин Тараса Григорьевича Шевченко. всю свою жизнь посвятившего исключительно борьбу за освобождение из цепей рабства Украинского пролетариата, но и не только его, а вообще за всех скрот, голодных и холодных, бывших рабов капитализма всего мира. Посему, за основавши телеграммы Начальнику гарнизона 13 за № 770 этот день объявляется праздничным в воинской на всех заводах, фабриках, учреждениях и заведениях города Бердянска и уезда не должны производиться работы.

§ 2

Все рабочие и служащие заводов и учреждений Бердянска, и этот день к 12 часам дня по з. времени при проф-союзах собираются на Соборной площади со своими знаменами.

§ 3

Учителя и преподаватели всех школ Бердянска обязаны со своими учениками всех возрастов, встроенным рядами пройти на указанную площадь в указанное время.

§ 4

Несколько советским учреждениям и квартальным комитетам принять меры, чтобы улицы дома были украшены красными флагами.

§ 5

Предлагается всем домохладильцам очистить к этому дню все улицы и трактиры, и также и дворы от снега, льда и грязи.

§ 6

Непослушание § 3, 4 и 5 этого приказа повлечет за собой ответственность по всем строгостям законов военного времени.

§ 7

Членам Рабоче-Крестьянской Комиссии предлагается следить за исполнением § 4 и 5 в воинских арбогах для предания суду.

Председатель Ревкома КУЛАКОВ.

Председатель Комиссии БУДЫ.

Член ВЕСТФАЛЬ.

Секретарь БОГИНИЙ.

Серевень 1910г.

ДАР, р-3372, оп.1, сир. 25, эрн. 96.

№ 25. Обіжник з ІДДІлу народної освіти Олександровського повіту в Ісконній частині I установив про проведення революційного свята в день пам'яті Т.Г.Шевченка

25 лютого 1922р.

Уповідьоросает сповідає, що 12/III.22р. в день смерті великого українського поета-революціонера Т.Г.Шевченко буде устроєн революційний праздник.

В ізначення цього дня предлагаю органам влади провести обговорення з країнами на тему: 1) Біографія Шевченка; 2) Шевченко, як пролетарський поет, революціонер, соціаліст, розглянути й як поет народного горю. Отчет про роботу по вимірюванню в 2-х экз. в срочном порядке представить в военкомат.

Завгеноєнішай (підпис)

Управдел (підпис)

ДАЗО, Р-70, оп. I, спр. 27, арк. 28. Оригінал.

№ 26. Інформація Ново-Даниловської сільради, Оріхівської земості, Запорізького повіту в Оріхівський земський в ІДДІл народної освіти про програму святкування дня пам'яті Т.Г.Шевченка

4 березня 1922р.

Ново-Даниловський сільсовет совместно с местным педперсоналом при сем представляет программу празднования дня, посвященного памяти великого пролетарского поэта Т.Г.Шевченко, с детьми: Литературное утро, где будет прочтена лекция о "жизни и творчестве Т.Г.Шевченко", спектакль "Заповит". Учениками будут продекламированы некоторые стихи Шевченко, в которых он сокрушается об угнетении народа, например "Якби я знаді паніч!" и др.

Председ. П.Бондаренко

Секретарь (підпис)

ДАЗО, Р-786, оп. I, спр. I, арк. 42. Оригінал.

* Нині Ново-Даниловська сільрада Оріхівського району.

№ 27. Програма святкування для пам'яті Т.Г.Шевченка в
І-й Новопавлівськ^Х трудової школі Запорізького
повіту

II березня 1922р.

Утром заведуючим школи буде прочтена біографія поета і
виявлен характер і значення поезій його вообще і для українського
народа в частності.

Вечером детьми будуть исполнены некоторые сцени из творе-
ний поэта, а также продекламированы несколько его стихотворений.
Потом дети споют его же песни и в заключении "Запозіт".

Заведуючий І-й Н.-Павловської трудової школи П.Булашев

ДАЗО, Р-786, оп. I, спр. I, арк. 43. Когдя.

№ 28. Звіт про діяльність дитячого будинку Ім. Т.Г.Шевченка
при сільгоспартії "Братство любви" Мелітопольського
повіту

30 березня 1922р.

В теченні марта месяца выбыли из детского дома 7 детей.
Причиной выбытия является голод в детском доме. К началу марта
было 52 детей. 7 убило, осталось 45, но один родился и стало 46.

Дети по возрасту разделялись на три отдела: ясли - 11 де-
тей до трехлетнего возраста, сад - 8 детей до семилетнего воз-
раста и 27 детей школьного возраста.

Дети в яслях находились под руководством воспитательницы
Е.Харлампович при двух дежурных материах.

Кормление детей в детском саду прекратилось за неимением
продуктов, а потому дети сада собирались редко и неаккуратно.

Дети школы по познаниям и возрасту делились на 6 групп-клас-
сов. Кроме обычных классных занятий дети занимаются работами в
саду и огороде: в саду собирали с деревьев гнезда червей, очисти-
ли деревья от мха, окапывали деревья, сажали деревья, в огороде
приготовили грядку и до дождя 29 марта посадили свеклу, по 30
зернышек каждый ученик.

^Х Нині с. Новопавлівка, Оріхівського району.

Кроме праздничных спектаклей (5, 12, 19 марта), 11 марта в день рождения украинского поэта Тараса Шевченко было устроено "Литературное утро", а 18 марта устроен был праздник Парижской Коммуны. Дети говорили революционные стихи, пели революционные песни.

Ежемесячное взвешивание детей детского дома показало, что в марте дети потеряли в весе. Из-за недостатка продуктов питания (голод) убыло в с. Н.-Серогозы 5 детей и родственникам и 2 детей дошкольного возраста отвезено в г. мелитополь. Четверо детей заболело азотистым тифом. Дети едят разные суррогаты - отравляя свой детский организм (собачье мясо, копичье мясо, курай и 5 детей болело от того что съели семян касторовых). Дети детского дома за март не получили никаких продуктов питания - учткараб отказал и укомпомтюлод поручил выдать полномисголоду по усменинию и тот тоже не дал.

Несмотря на все трудности, детский дом перешел март месяц и вступая в апрель, надеется получить помощь и продолжать начатую жизнь - жизнь детского дома-школы на коммунальных началах.

Заведующий Я. Василевский
Делопроизводитель (подпись)

ДАЗО, Р-3667, оп. I, спр. 171, арк. 18, 183в. 19. Оригинал.

№ 29. З протоколу з'їзду делегатів сільрад Балківської волості Мелітопольського повіту Катеринославської губернії про відкриття волостного театру і найменування його іменем Т.Г.Шевченка

18 грудня 1922р.

На с'езд явилось из общего числа делегатов с правом решающего голоса 29 человек, с правом совещательного 1 человек, от ком'ячеки 1 человек, от комнезаможа 2 человека. С'езд был открыт пред. волисполкома т. Вахненко. После этого было приступлено к избранию президиума Волостного с'езда. Избранными оказались председатель т. Вахненко и секретарь т. Пащенко.

Повестка дня:

4. Открытие волостного театра и наименование его.

Слушали: 4. Заслушав доклад Вахненко о законченности залогового театра, который необходимо приурочить открытием к одному из ближайших дней и дать наименование.

Постановили: 4. Днем открытия театра назначить 19 декабря 1923г., наименовать последний народным театром имени Т.Г.Шевченко
 П.И. председатель Вахненко
 Секретарь т.Пашенко

С подлинником верно:

делопроизводитель (подпись)

ДАЗО, Р-3667, оп. I, спр. 234, арк. 25, 25вз. Заверена копия.

№ 30. Проект програми для вшанування пам'яті Шевченка в 6-й трудовій та хіміко-технічній школах м. Мелітополя

7 березня 1924р.

Представляя при этом проект программы чествования памяти Т.Г.Шевченко совместно учащимися 6-й трудовой и химико-технических школ прошу утвердить указанную программу и разрешить устроить чествование днем 10 марта.

Заседающий школой

Программа чествования памяти Т.Г.Шевченко

- I. Интернационал - исп. хор.
2. Биография Шевченко - уч. Бульщенко
3. Шевченко, как революционер - доклад уч. Синеокого
4. "Заповіт" Шевченко - исп. хор.
5. "Доля" стихот. Шевченко - исп. уч. Шмидт
6. "Маленький Мар'ян" стих. Шевченко исп. уч. Томзен
7. "Ой одна я, одна" слова Шевченко исп. уч. Бульщенко
8. "До Основ'яненка" стих. Шевченко - исп. уч. Серба
9. "Стой гора высокая" дуст уч. Розенкранц и Черномордик
10. "Мені однаково" стих. Шевченко - исп. уч. Денько
- II. "Соловейко" соло исп. Розенкранц
12. "Думи мої" стих. Шевченко уч. Грудина

Зав. школой (подпись)

ДАЗО, Р-3666, оп. I, спр. 47, арк. 10, II. Оригінал.

№ 31. Протокол засідання правління Михайлівського
райосельбудинку, Михайлівського району,
Медітопольської округи про проведення
Шевченківського дня

7 березня 1924р.

Слушали: 5. О проведении свята Шевченко

Постановили: І. Такою провести 10 сего марта в здании
зимнего театра по программе, рекомендованной зав. клубом, которая
и отвечает за подготовку.

Председатель заседания Макаров

Секретарь Медведев

Подлинное за надлежащими подписями

С подлинным верно:

Секретарь Михайловского Р.С.Б. (подпись)

ДАЗО, Р-3666, оп.І, спр.ІЗІ, арк.30,35ав. Заверена копія.

№ 32. Протокол об'єднаного засідання громадських
 установ с.Гиневка, Андріївського району,
 Бердянської округи про святкування пам'яті
 Т.Г.Шевченка

II березня 1924р.

Повестка дня:

І. О праздновании памяти Т.Г.Шевченко – национальный
 праздник УССР.

Слушали: Доклады тов.Борисова, Назаренко о праздновании [дня]
 памяти великого поэта Украины Т.Г.Шевченко как национального
 праздника народа Украины. [Докладчики] в широком масштабе описали
 зарождение украинского народа, его рост и движение и занимае-
 мую роль в жизни украинского народа великого праздника Тараса
 Григорьевича Шевченко.

Постановили: Заслушав доклады о праздновании памяти
 Т.Г.Шевченко, мы, члены всех организаций с.Гиневка с гордостью
 празднуем сегодняшний день, как свой национальный праздник
 памяти нашего великого и дорогого мученика за народное дело, который

отдал целиком всю свою жизнь и все свои силы за права угнетенного народа и его свободу и освобождение.

За сим заседание закрыто.

Председатель Борисов.

Секретарь Стрижевский.

Опубл. в газ. "Комсомолец Запоріжжя",
20 травня 1989р.

№ 33. Протокол загальних зборів громадян селища Шелюги, Якимівського району, Мелітопольської округи про вшанування пам'яті Т.Г.Шевченка

12 березня 1925р.

Слушали: 2. О смерти Т.Г.Шевченко. Докладчик т.Рябинин ознакомил с биографией Шевченко, ссылкой его, тяжелой казарменной жизнью, разрушившей его здоровье, последними мечтами об Украине.

Постановили: Принять к сведению. Признавая значение Т.Г.Шевченко, как революционера, начавшего борьбу еще в то отдаленное тяжелое время царизма и болевшего душой за угнетенных крепостников [ами] своих братьев, почтить память вставанием.

Председатель (підпис)

Секретарь (підпис)

ДАЗО, Р-3434, оп. I, спр. 10, зрк. 13. Оригінал.

№ 34. Протокол засідання педради Мелітопольської української школи Ім. Т.Г.Шевченка про проведення свята Т.Г.Шевченка

2 лютого 1926р.

Слухали: 1. План та зміст свята Т.Г.Шевченка.

Ухвалили: 1. Влаштувати ранок для молодших і старших гуртків окремо, а в тому разі, коли, до тогоди часу, будемо мати в клубі електрику та сцену, для старших учнів улаштувати тоді вечір і запросити на нього батьків.

Зміст ранку

1) Один учень з молодших гуртків зробить доповідь-життєпис Шев-

ченка.

- 2) Один з груповодів зробить доповідь на тему: "Шевченко й царизм" як для молодших, так і для старших учнів.
 - 3) "Шевченко й діти" - доклад зробить уч. 6 кл. Мелаш.
 - 4) Доклад про революцію 1917 року учитель суспільства [ознавства] для старших гуртків.
 - 5) Для старших гуртків поставити п'єсу "Терни", яку долучили підготувати вчительки Нагорний та Адамович, а для молодших гуртків дослухти відповідну літєючому вікові й підготування її долучити вчительці М.К.Кузіній.
 - 6) Від перших трьох груп дати по дві декламації, від 4-х - 4, від старших груп - вісім.
 - 7) Співала для обох груп не менше десяти номерів.
- Складати комп'єю по влаштуванню свята, в яку звесті учителів мови, меморія та суспільствознавства й дітей, яких діти оберуть на сеєї загальних зборах.
- На 5 лютого скликати году, щоб заслухати вірочі, що будуть декламуватися під час свята.

Голоса

Секретар Н.Адамович

ДАЗО, Р-3666, фр. I, спр. 239, арк. 122, 122зв. Копія.

№ 35. Обітник Запорізької окружової комісії незаможних селян про вітанування пам'яті Т.Г.Шевченка

15 лютого 1926р.

II-го березня б[іжучого] р[оку] Радянська Україна буде влаштовувати спогади пам'яті Тараса Григоровича Шевченка - одного з найвидатніших революційних на Україні за старі часи поетів та співців народних.

Всім відомо, що з себе уявляв Т.Г.Шевченко, та яку користь він приніс українському суспільству. Його твори - твори революційної людіні, яка в свій час багато матерілась від знищень царських прихвостнів. ЦК КНС в пам'ять цього народного поета вважає необхідним, аби все незаможне селянство відмінило згаданий день спогадів Шевченка влаштуванням належних зборів, на яких треба ознайомити незаможне селянство з життям Т.Г.Шевченка, пого-

дивши це питання з належними установами та засідаючи для цього в Іноземних допоміжачів по більшості притягнувши до цього вчительство.

Заст. голови ЦК КНС
Секретарь член Президії ЦК КНС

ДАЗО, Р-661,оп.І,спр.74,арк.25. Копія.

№ 36. З протоколу загальних зборів робітників і службовців держзаводу № 10 в с. Софіївці^Х Запорізького району про найменування заводу іменем Т.Г.Шевченка

26 лютого 1926р.

Присутствуєт 87 чоловек...

Слушали: Присвоєніе імені заводу. Докладчик Белоконь оговарює існуючіся предложенія: 1. Комінтерн, 2. Т.Г.Шевченко, 3. тов. Фрунзе, 4. Помощь седу.

Постановили: По абсолютному большинству принимается имя Т.Г.Шевченко.

Председатель

Иванов

Секретарь

Белоконь

ДАЗО, Р-564,оп.І,спр.867,арк.16. Завідана копія.

№ 37. Протокол засідання членів правління клубу "Металіст" м. Запоріжжя про святкування дня пам'яті Т.Г.Шевченка

8 березня 1926р.

Слушали: I. О проведении свята Т.Шевченко по плану, присланному політпросветом Ю/Ш и П/Ш-26г.

Постановили: I. Поставить в заводском клубе "Коммунар" спектакль на украинской мозе и духовой оркестр на Ю/Ш сего года, прочитав біографію Шевченко, на П/Ш сего года літературный

^X Нині м. Вольнянськ Запорізької області.

вечер в клубе "Металлист" со струнным оркестром. Украсить портрет Шевченко. Выделить одного из членов правления клуба, хорошо владеющего украинским языком, для дежурства по клубу на проведение свята Шевченко.

Пополнить библиотеку украинской литературы, в особенности произведениями Т.Г.Шевченко.

Слушали: 2. Заявление 12-ой трудовой школы об отпуске им помещения для устройства литературного вечера памяти поэта Т.Г.Шевченко.

Постановили: 2. Разрешить им устройство литературного ранка на II/Ш сего г. с 10-ти часов утра до 2-х часов дня.

Подлинный за надлежащими подписями:

С подлинным верно:

Тех. секретарь: (подпись)

ДАЗО, Р-830, оп. I, спр. I6, арк. 65, 65зв. ЗавІрена копІя.

№ 38. З протоколу урочистого засідання дитячих установ СвятоТроїцької та Ільїнської, Новомиколаївського району, Запорізької округи, присвяченого дню пам'яті Т.Г.Шевченка

II березня 1926р.

Слухали: 1) Привітальна частина: Вітання товаришів з днем свята Т.Гр.Шевченка. 2) Доповідь про життя Т.Г.Шевченка і про його прагнення (Доповідь Луцкий).

Ухвалили: Привітанні спогади про великого поета Тараса Григоровича Шевченка та доповідь прийняти до зідому. Коли цього шануємо широ пам'ять великого поета Т.Г.Шевченко-проводиря українського бідняцького люду до визвольного руху. "Ти умер наш славний поет, але слава твоя не умерла і не умре до зіку в серцях пролетаріату України: Хай живе слава твоя, Тарасе! Хай живе Радянська Влада! Хай живуть її керівники!"

Голова урочистого засідання

ЗІзоря

Секретарь

Рибал

Згідно секретаря (подпись)

ДАЗО, Р-455, оп. I, спр. II8, арк. 37, 37зв, 38. ЗавІрена копІя.

№ 39. Протокол загальних зборів громадян с. Волканешти^x,
Якимівського району, Мелітопольської округи про
вітанування пам'яті Т.Г.Шевченка

12 березня 1927р

Повестка дня:

I) Пам'ять Т.Г.Шевченко.

Слухали: Пам'ять Т.Г.Шевченко. Докладчик т. Руденко Ф. Докладчик виснулся головних моментів детства, його діяльності, арестов, ссылки і смерті Т.Г.Шевченко. Після доклада пение "Заповіта".

Постановили: Ми гр[ада]не с. Волканешти, заслушав доклад пам'яті Т.Г.Шевченко, чим пам'ять українського національного поета оставил свою светлу пам'ять українському народу. Вечна пам'ять борцу-революціонеру Т.Г.Шевченко. Декламировали ученики всіх 3-х груп из сочинений Т.Г.Шевченко.

Собрание закрыто пением Интернационала.

Президиум 1) Руденко М.А.
2) Митромиличенко Ф.А.
3) Петров С.С.

Верно: Зав. х[атої] - читальней

ДАЗО, Р-3418, оп. I, спр. 10, 10 зв. Копія.

№40. З протоколу засідання культкомісії комуни "Авангард" с. Новокарлівки, Оріхівського району Запорізької округи про святкування Шевченківських днів

27 лютого 1928

Слухали: 2) Про святкування Т.Г.Шевченка

Ухвалили: 2) Свято проводить 10-11 березня вечорами. 10-го вечором святкує школа. Приглашаються на свято школи Н-Іванівська Й Федорівська. План свята: I. Доповідь: Биття Т.Гр.Шевченка - Шевченко як революціонер. II. Концертна частина - декламації та співи. III. П'еса "Тарашків сон". II/III - Вечором святкують дорослі

^xНині с. Вовчанське, Якимівського району.

1) Доповідь про Шевченка (доповідач т.Кравець). 2) П'еса Шевченка "Назар Стодоля" й на цьому закінчується.
Голова культкомисії (пДпнс)

ДАЗО, Р-940, оп.І, сор.І27, арк.9,9 зв. Оригінал.

№ 41. Відозва Шевченківського комітету при
Міністерстві освіти УСРР до всіх установ, підприємств
І організацій, що носять ім'я Т.Г.Шевченка
[липень 1928р.]

До всіх установ Народного комісаріату освіти УСРР,
а також І до інших установ, підприємств та організацій,
що носять ім'я Т.Г.Шевченка

20 серпня 1925р. РНК УСРР оголосила територію могили Т.Г.Шевченка державним заповідником, беручи на увагу велике значення ЇЇ для української культури. Протягом 1926-27р.р. НКО УСРР змінила заходів для впорядкування держзаповідника та обслуговування численних екскурсантів (у 1927р. - 14326 душ) на могилу Т.Г.Шевченка, організувавши спеціальний Комітет для керування цими роботами. Навколо цього завдання скупчуються увага державних органів І громадянства УСРР.

Культурно-освітні установи НКО УСРР, особливо ті, що носять ім'я Т.Г.Шевченка, мають взяти участь в спрощенні впорядкування могили Т.Г.Шевченка та популяризації заходів щодо цього. З цією метою НКО УСРР звертається до всіх культурно-освітніх установ, особливо до тих, які носять ім'я Т.Г.Шевченка, з пропозицією:

1) під час Шевченківських свят та зборів, вечірок, лекцій пам'яті Т.Шевченка відзначати заходи уряду та громадських кіл щодо впорядкування могили Т.Шевченка та пояснювати значення вшанування його пам'яті;

2) взяти на себе ініціативу щодо організації екскурсій з учнів, робітників, селян, службовців на могилу Т.Шевченка;

3) взяти на себе ініціативу збирання серед населення речей, книжок, листівок, гравюр та ін., що стосується до Т.Шевченка, та надсилати ці речі до держзаповідника "Могила Т.Шевченка" для меморіального музею-бібліотеки, що є там, чи, в разі унікальності речі, до Шевченківського Інституту, що в Харкові;

- 4) збирати серед учнів, селян, робітників інші твори, що стосуються до життя та творчості Т.Шевченка (спогади, враження від І, дозвілля тощо), надсилаючи їх до Шевченківського Інституту, що в Харкові;
- 5) влаштувати меморіальні кутки Т.Г.Шевченка в складі училищ, що носять Ім'я Т.Г.Шевченка;
- 6) в своїй черговій освітній роботі відводити певне місце визначеню життя, творчості і значення для сучасності Т.Шевченка;
- 7) сприяти поширенню творів Т.Шевченка та літератури про нього;
- 8) влаштувати для підлітків сесій, місцевостей чи закладів лекції щодо життя, творчості і значення Т.Г.Шевченка; в разі можливості організувати для них екскурсії на могилу Т.Шевченка.

Не обмежуючися лише цими заходами, культурно-освітні установи НКО УСРР можуть пристати Ініціативу щодо форм і методів для поширення серед людності УСРР правдивих відомостей про життя, творчість і значення Т.Г.Шевченка.

Інформацію про діяльність в цьому напрямі, культурно-освітніх установ НКО УСРР та інших установ, підприємств і організацій, що носять Ім'я Т.Шевченка, треба подавати до широкого оголошення в пресі та надсилати до науково-дослідчого Шевченківського Інституту.

Заст. Наркома Освіти Приходько
Відповід. Секретар Шевч. Комітету Дубровський

ДАЗО, Р-3666, оп. I, спр. ЗІ4, арк. 59. Друкарський примірник.

Л 42. Відношення Мелітопольської окрінспектури народної освіти Шевченківському комітету при Наркомосвіті УСРР про поширення в Ідоузі Шевченківського комітету

7 серпня 1928р.

Мелітопольська окрінспектура народної освіти повідомляє, що надіслані Комітетом в Ідоузі розіслані всім районним рийнспекторам народної освіти для розповсюдження по районам округи, а також надіслано в Ідоузі даючим установам, що носять ім'я Т.Г.Шевченка й підлягають скр.ІНО, а саме: 2-й український трудшкола-семирічна м.Мелітопо-

ля та дитячій колонії в с. Обільному, Молочанського р-ну.

Заст. окружного інспектора Н.О. -

Горо

Секретар -

Нелєва

ДАЗО, Р-3666, оп.І, спр.314, арк.57. Відмінно.

№ 43. З постанови бюро Мелітопольського районного партійного комітету про передачу приміщення театру І.Шевченка Міськраді і реорганізацію його в міський театр І.Шевченка

+
14 листопада 1932р.

... Виходячи з того, що сучасна мережа культурних закладів з їх використанням не задовільняють зростаючих потреб робітників та трудящих Мелітополя, що перспективи дальнього зросту промисловості, подальшого зросту робітничого класу та зростання поруч з цим потреб в покращенні культубслугування, Бюро РК ухвалило:

Зважати за доцільне - приміщення т[еатру] І.Шевченка, що зараз використовується клубом "Харчовиків", передати Міськраді під експлуатацію, як "міський театр І.Шевченка".

На директора т[еатру] рекомендувати т. Кауфмана.

Підпорядкувати роботу театру в господарчому відношенні Міськраді, безпосередньо театральному Відділу Н.О.

Відділу Н.О. та фракції Міськради в кошторисі на 1933 рік предбачити відповідну суму грошей на дотацію в розгортання плавнового театрального обслугування трудящих Мелітополя, для чого скласти з Дніпропетровським театральним Трестом відповідний договір.

Заборонити дирекції використовувати дотаційні суми на запрошення труп, що не мають художньої цінності.

Передачу та організацію міського театру, закінчити до 31/ХІ-32р.

Доручити Культурполу РК прослідкувати за здійсненням цієї постанови.

Секретар РК

Товстоп'ят

ДАЗО, Р-3668, оп.І, спр.45, арк.39. Копія.

№ 44. Інформація газети "Червоне Запоріжжя" про проведення в Запорізькій області 124-річного юїлію з дня народження Т.Г.Шевченка

3 березня 1939 р.

До 125-річчя з дня народження Т.Г.Шевченко

В ОБЛАСНОМУ ШЕВЧЕНКОВСЬКІМ КОМІТЕТІ

Обласний Шевченківський комітет затвердив план проведення 125-річного юїлію з дня народження геніальногого українського народного поета-революціонера Т.Г.Шевченка.

За цим планом до 10 березня на підприємствах, у колгоспах, радгоспах і клубах передбачається провести бесіди і лекції про життя і творчість поета, залучивши до цього, головним чином, читальство.

З 6-го по 12 березня по всіх підприємствах, колгоспах і радгоспах відбудуться юїлейні збори з доповіддою про життя і творчість Т.Г.Шевченка. В Запоріжжі юїлейний пленум міськради, присвячений 125-річчю з дня народження Т.Г.Шевченка, відбудеться 6 березня.

Клуби і бібліотеки проведуть літературно-художні вечори і конференції читачів з метою популяризації творів Т.Г.Шевченка. Організовуються виставки з творів великого поета.

11-12 березня в школах відбудуться дитячі ранки і вечори, а в Інститутах 12 березня - юїлейні збори, присвячені життю і діяльності Т.Г.Шевченка.

Облрадіокомітет зобов'язано організувати регулярні передачі по радіо лекцій про життя і творчість Тараса Григоровича Шевченка.

Газ. "Червоне Запоріжжя", 3 березня 1939 р.

№ 45. Кореспонденція газети "Червоне Запоріжжя" про святкування 125-річчя Т.Г.Шевченка в Чорнігівському районі Запорізької області

9 березня 1939р.

Молоді І літні колгоспники артілі Ім.Бікова з великим інтересом читають І перечитують твори геніального народного поета Т.Г.Шевченка.

74-річний тов.Літвіненко часто у себе на квартирі проводить з колгоспниками голосні читки "Кобзаря", розповідає молоді про те, як до Великої Февральської революції ставилися до творів Шевченка, до тих, хто цікавився його полум'яними поемами, віршами. Сам тов.Літвіненко був побитий батогами за те, що читав "Кобзаря".

На шевченківському вечорі, який відбудеться в колгоспі 9 березня, активні читачі тт.Кримка, Гноздецький, Рябченко поділяться з колгоспниками враженнями про творчість Тараса Григоровича. Гуртки художньої самодіяльності виконуватимуть пісні, написані на текстах віршів Шевченка.

В.Лисаненко.

Газ. "Червоне Запоріжжя", 9 березня 1939р.

№ 46. Інформація газети "Червоне Запоріжжя" про святкування 125-річчя Т.Г.Шевченка в палаці пionerів Сталінського району м.Запоріжжя

9 березня 1939р.

Відзначаючи 125-річчя з дня народження великого поета-революціонера Т.Г.Шевченка, Запорізький Палац пionerів І хостинят Сталінського району відкрив учора "Шевченківську кімнату". В ній виставлено понад 100 цікавих експонатів-роботи юних художників, вихованців дитячої художньої студії. Всі роботи взяті під скло. Прекрасно виконано великий портрет Тараса Григоровича учнем 15-ої школи - здібним художником Гаррі Ніколем. Серед малюнків - багато репродукцій з малюнків Шевченка, а також фотопродукції, виготовлені юними фотолюбителями з ілюстрацій до творів Шевченка.

Сьогодні у Палаці пionerів відбудеться великий шевченківський вечір, за участю членів літературного, музичного І драматичного гуртків.

Газ. "Червоне Запоріжжя", 9 березня 1939р.

№ 47. Із звіту Запорізького обласного відділу мистецтва про роботу Мелітопольського державного драматичного театру ім. Т.Г.Шевченка

Не раніше 20 грудня 1948р.

О Т Ч Е Т

Обласного Отдела искусств о состоянии работы театрально-зрелищных предприятий с 1 января 1948 года по 20 декабря 1948 года

С переходом на бездотационную работу театры нашей области провели значительную работу по улучшению своей творческой деятельности и по усилению обслуживания населения.

Наряду с этим, значительно творчески выросли и выработали исполнительские актерские кадры к числу которых относятся следующие актеры: ... По театру им.Шевченко: Маркин, Король, Орловский, Алексеев, Орловская, Лобода, Чича.

Эти актеры в 1948 году сумели создать высокохудожественные сценические образы, способные будить политическое сознание широкого зрителя, образы впечатляющие и несущие на себе познавательную ценность воспитательного характера, зовущие людей на высокий труд и на борьбу за построение коммунистического общества.

К числу новых постановок относятся следующие:

б) по театру имени Шевченко

1. Глубокие корни	4. Свадьба Кречинского
2. Любовь Яровая	5. Пигмалеон
3. Шельменко-денщик	6. Твоя песня

Творческая перспектива театров области определяется на 1949 год следующим сводным репертуарным планом:

По театру имени Шевченко

1. Тайна вечной ночи	Дуковского
2. Талан	Старицкого
3. Цветная поляна	Кац и Талалаевский
4. Вечные воды	Тургенева

5. Ученик дьявола
Начальник Областного
Отдела искусства:
ДАЗО, Р-2518, оп. I, спр. I6, арк. 53, 54, 55.

Бернард Шоу
Литвинов

№ 48. Кореспонденція газети "Колгоспна правда" про
вечір пам'яті Т.Г.Шевченка в районному будинку
культури с.Нововасилівка

II березня 1955р.

ВЕЧІР ПАМ'ЯТІ Т.Г.ШЕВЧЕНКА

II березня в районному Будинку культури відбувся тематичний
вечір, присвячений творчості українського поета-демократа Т.Г.Шев-
ченка.

Лекцію "Т.Г.Шевченко - народний поет" прочитала член-лекто-
рю районного будинку культури учителька середньої школи тов. Пархоменко.

Після лекції виступали члени гуртків художньої самодіяльно-
сті районного Будинку культури з репертуаром, куди були включенні
твори Т.Г.Шевченка і українські народні пісні на слова Т.Г.Шевчен-
ка.

Л.Попов

Газ. "Колгоспна правда", с.Нововасилівка, 13 бе-
резня 1955р.

№ 49. Кореспонденція газети "Красное Приморье" про
вітанування дня народження Т.Г.Шевченка в школі
м.Приморська

II березня 1959р.

ПАМІТИ Т.Г.ШЕВЧЕНКО

Вся страна отмечает 145-летие со дня рождения великого ук-
раинского поэта-революционера Тараса Григорьевича Шевченко. С
любовью и теплотой изучают его поэзию учащиеся в школах и техни-
кумах.

В нашей школе к шевченковским дням также идет деятельность
подготовка. Выпущены общешкольная газета, специальный номер "Лите-
ратурной газеты", посвященные жизни и деятельности поэта. Готовит-

ся также программа для проведения вечера, на котором будут прочитаны доклад на тему: "Избранный и творческий путь Т.Г.Шевченко", его лучшие произведения - отрывки из поэм "Тополя", "Сон", "Кавказ" и другие. Хор исполнит украинские песни "Реве та стогне дні широкий", "Заповіт" и другие.

Поэзия Т.Г.Шевченко будет звечно жить в сердцах нашего народа. То, о чём мечтал и за что боролся поэт, стало действительностью наших дней.

Г.Пискунова, учительница украинского языка и литературы.

Газ. "Красное Приморье", м.Приморськ, II березня 1963р.

**№ 50. Указ Президії Верховної Ради УРСР про
утворення Шевченківського району в
м.Запоріжжі**

30 грудня 1962р.

УКАЗ ПРЕЗИДІЇ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНСЬКОЇ РСР

Про утворення нових районів у містах Запоріжжі, Кривому Розі та Одесі Української РСР

Враховуючи значне збільшення населення і зростання економіки у містах Запоріжжі, Кривому Розі та Одесі, Президія Верховної Ради Української РСР постановляє:

I. Утворити нові райони:

Шевченківський - в місті Запоріжжі, за рахунок території Мовчанівського і Орджонікідзевського районів;

Голова Президії Верховної Ради Української РСР Д.КОРОТЧЕНКО
Секретар Президії Верховної Ради Української РСР А.ЗЛЕНКО

м.Київ, 30 грудня 1962р.

Відомості Верховної Ради Української
Радянської Соціалістичної Республіки,
4 січня 1963 року, № I, ст. 33.

І 51. Інформація газети "Ленінська зірка" про ютлейні
свята з нагоди 150 річчя з дня народження
Т.Г.Шевченка в Михайлівському районі

7 березня 1964р.

В серцах народних

Трудівники нашого району свято чанують пам'ять Тараса Григоровича Шевченка. Інтерес до його життя і творчості особливо зрос напередолі 150-річчя з дня народження поета. Про вечори, читацькі конференції, виставки, присвячені великому Кобзареві, розповідає нині редакційна пошта.

Заявлююча Пришибською селищною бібліотекою Л.Ніжник пише про великий успіх читацької конференції, що відбулася в місцевому клубі на тему "Доля жінки в творах Т.Г.Шевченка".

З оцінкою жіночих образів поета виступили читачі Ніна Дмитрієнко, Любов Мошик, Валентина Бібро та інші. Вони не тільки розкрили глибину і силу образів Катерини, Марини, Слепої, але й порівняли долю жінки-кріпачки з долею радянської жінки - господарки своєї країни.

На конференції учні Пришибської середньої школи поставили літературно-музичний монтаж і п'есу "Золотий пальчик" - про дитячі роки Шевченка.

Широка підготовка до шевченківських днів проходить у школах. Учень Бурчацької 8-річної школи Леонід Буліш пише, що учнівський і вчительський хор об'єдналися і розучують пісні на слова Кобзаря - "Думи мої, думи мої", "Реве та стогне Дніпро широкий", "Заповіт" та інші.

Шанують і люблять великого Кобзаря учні Веселівської середньої школи № 1. Члени хорового, літературного і гуртка юних художників готують пісні, декламації, малюнки. Про це повідомляє учень II-го класу Іван Петриченко.

Прийшла звістка і з Менчикурівської 8-річної школи. Учениця 8-го класу Віра Залозна пише в листі, що учні готують малюнки про життя Т.Г.Шевченка, на теми його творів. Особливо гарні виходять вони у Павла Гавриловського та Миколи Марченка.

Надходять повідомлення про урочисті збори, присвячені славному ювілею. Наприклад, до клубу колгоспу "Знамя комунізма" зібралося багато трудівників села. Вони прослухали доповідь вчительки П.І.Бундас про життя і творчість поета, прослухали концерт, поставлений силами учнівської самодіяльності. Про це розповідає

з листІ завідуюча клубом А.Пересипкіна.

Урочисто відзначають трудящі району і 9 березня - день народження Т.Г.Шевченка. Пам'ять про чудового сина України - в серцях народних.

Газ. "Ленінська зірка", пгт. Михайлівка,
7 березня 1964р.

№ 52. Інформація газети "Індустриальне Запорожье" про
святкування 150-річного ювілею Т.Г.Шевченка на
Запоріжжі

10 березня 1964р.

ЮБІЛЕЙНІ ТОРЖСТВА В ЗАПОРОЖЬЕ

Великая, дружная, многонациональная семья народов Советского Союза, все прогрессивное человечество торжественно отмечают 150-летие со дня рождения гениального сына Украины, великого поэта и художника, революционера-демократа и мыслителя, пламенного патриота - Тараса Григорьевича Шевченко.

Пройдут годы, но от поколения к поколению будет передаваться неугасимая любовь людей земного шара к великому Кобзарю.

Вместе со всем советским народом свято берегут память о Т.Г.Шевченко запорожцы. В эти дни на всех предприятиях и стройках области, в учреждениях и учебных заведениях, в клубах и дворцах культуры читаются лекции и доклады, проходят концерты, торжественные собрания трудящихся, посвященные славному юбилею.

Вчера в помещении Государственного театра имени Щорса состоялось торжественное заседание представителей партийных, советских и общественных организаций и интеллигенции г. Запорожья, посвященное 150-летию со дня рождения Тараса Григорьевича Шевченко.

Торжественное заседание открыл первый секретарь промышленного обкома КП Украины А.А.Титаренко.

Исполняются Государственные гимны Советского Союза и Украинской ССР.

Под бурные, долго не смолкающие аплодисменты избирается почетный Президиум торжественного заседания в составе Президиума ЦК КПСС во главе с Никитой Сергеевичем Хрущевым.

С докладом о 150-летии со дня рождения великого сына украинского народа, поэта, революционера-демократа Тараса Григорьевича Шевченко выступил председатель областного литературного объедине-

ния П.П.Ребро.

После доклада выступили: художник Ф.Ф.Шевченко, заслуженный металлург УССР, старший мастер мартеновского цеха завода "Запорожсталь" П.С.Дорошенко, аспирантка Запорожского педагогического института Т.Н.Воробьева, учительница средней школы рабочей молодежи № 5 Р.Н.Миленко, доктор филологических наук, профессор С.Ф.Самийленко, пионеры и школьники.

Председатель исполкома областного (промышленного) Совета депутатов трудящихся П.И.Сияров вручил юбилейные Шевченковские медали поэту П.П.Ребро, художнику Ф.Ф.Шевченко, главному режиссеру театра имени Щорса, народному артисту СССР В.М.Магару, руководителю мужского хора титано-магниевого завода, композитору К.К.Ерхаковскому, поэту А.Г.Стешенко, заведующему кафедрой украинской литературы Запорожского педагогического института, кандидату филологических наук Н.А.Тараненко, директору областной детской библиотеки А.А.Ермоленко, художественному руководителю народного танцевального ансамбля "Запорожці" Ю.Д.Большакову, заслуженному металлургу УССР, старшему мастеру мартеновского цеха завода "Запорожсталь" П.С.Дорошенко, заместителю заведующего идеологическим отделом обкома КП Украины Т.А.Колисниковой.

Юбилейными медалями также награждены коллективы народного театра Бердянского городского Дома культуры, народной хоровой капели Мелитопольского городского Дома культуры, редакции областной газеты "Индустриальное Запорожье", народного музея электрозворемонтного завода, средней школы № 28 г.Запорожья.

Участники заседания с большим единодушием приняли текст приветственного письма в адрес ЦК КПСС, правительства Советского Союза, Никиты Сергеевича Хрущева, ЦК КП Украины, Верховного Совета Украинской ССР. Принято приветственное письмо участникам торжественного заседания трудящихся г.Донецка. Исполняются Государственные гимны Советского Союза и Украинской ССР.

В заключение состоялся большой праздничный концерт, посвященный Тарасу Григорьевичу Шевченко.

Газ. "Индустриальное Запорожье", 10 марта 1964г.

№ 53. Інформація газети "Трудова слава" про
вітанування пам'яті Т.Г.Шевченка трудящими
м.Оріхова

12 березня 1964р.

ОРИХІВЦІ ВІШАНОВУЮТЬ ПАМ'ЯТЬ ПОЕТА

Громадськість Оріхова сяюче чанує пам'ять великого українського поета, революціонера-демократа Тараса Григоровича Шевченка. В Будинку культури районного центру в Ілбуся вічір, присвячений 150-річчю з дня народження поета.

Про життя і творчість великого Кобзаря, його боротьбу за свободу і щастя трудящих, розповіла в своїй доповіді вчителька Оріхівської середньої школи № 1 З.В.Ляшенко. Учасники гуртків художньої самодіяльності дали концерт, в програмі якого були виконані пісні на слова Т.Г.Шевченка та його вірші.

Газ. "Трудова слава", м.Оріхів, 12 березня 1964р.

№ 54. Рішення Запорізького міськвиконкому про
проведення ювілею 150-річчя з дня
народження Т.Г.Шевченка

19 березня 1964р.

В соответствии с постановлением бюро Запорожского (промышленного) Обкома КП Украины и исполнкома областного промышленного Совета депутатов трудящихся "О проведении юбилея 150-летия со дня рождения Т.Г.Шевченко", исполнительный комитет городского Совета депутатов трудящихся РЕГРЕТИРУЕ:

1. Поручить главному архитектору города Запорожья тов. Васильскому С.П. и директору Запорожского лесхоза тов. Ворошилову Н.А. подобрать на острове Хортица территорию для парка, площадью не менее 30 га.

2. Обязать главного архитектора города тов. Васильевского С.Л. провести конкурс на лучший эскизный проект мемориальной плиты и благоустройство вокруг плиты. Установить премии за лучший проект 1-я - 30 руб., 2-я - 25 руб.

3. Обязать директора Запорожского Лесхоза тов. Ворошилова в

обеспечить посадочным материалом - лубочки в возрасте 5-6 лет в количестве 2 тыс. штук, а также подготовить разбивку для посадки деревьев и инструмент.

4. Обязать управляющего трестом зеленого строительства тов. Хлопко Н.В. и председателя Ленинского райисполкома тов. Гаврилко А.Н. обеспечить инструмент для посадки деревьев и полив новых посадок в парке им. Т.Г. Шевченко своими силами и средствами.

5. Поручить заведующему горторготделом тов. Мельникову А.Ф. в день закладки парка организовать торгоэлю напитками, бутербродами, мороженым и пр.

6. Обязать управляющего Запорожским Облавтотрестом тов. Радченко С.И. выделить 19 апреля 1964 года 30 автобусов для доставки трудящихся на остров Хортица к месту закладки парка.

7. Поручить председателю Ленинского райисполкома тов. Гаврилко А.Н., заведующему горфинотделом тов. Антошечкину Д.З. изыскать средства для установки мемориальной плиты в размере 6 тыс. руб.

8. Поручить начальнику городского управления общественного порядка тов. Ковшарь Н.А. обеспечить порядок движения автобусов к месту закладки парка.

Представить на утверждение в исполнком горсовета предложения по организации перевозки трудящихся на остров.

9. Обязать управляющего трестом "Запорожжилстрой" тов. Беликова Е.Г. и управляющего трестом "Укрнерудшром" тов. Савченко И.И. изготовить по согласованному проекту и установить мемориальную плиту в парке им. Т.Г. Шевченко и выполнить необходимое благоустройство вокруг плиты.

10. Поручить председателю Ленинского райисполкома тов. Гаврилко А.Н. 19 апреля 1964 года трибуну для проведения митинга.

II. Предложить начальнику областного управления связи тов. Ноиникову Н.А. обеспечить связь городским телефоном и радиофицировать трибуну.

12. Обязать заведующего горадгравотделом тов. Дзойнакову А.В.

обеспечить дежурство медицинского персонала во время проведения мероприятия по посадке парка.

Председатель исполнительного комитета городского Совета депутатов трудящихся

В.Площенко.

Секретарь исполнительного комитета

городского Совета депутатов трудящихся

В.Ищенко.

ДАЗО, Р-75, оп.6, спр.9, арк. II2, 80, II9. Оригінал.

№ 55. Лист тракториста колгоспу "Таврія" Михайлівського району В.Гавадзіна до газети "Ленінська зірка" в зв'язку сюзієм Т.Г.Шевченка

8 березня 1974 р.

РОЗВІТАС, РОСТЕ РАДЯНСЬКА УКРАЇНА

Творчість Шевченка здається близька мені, як і всім радянським людям. Багато його віршів знаю. Але щоразу, перечитуючи, знову відчуваю глибину поетової думки про майбутнє нашої любимої України. Бачуши, як с кожним роком розквітає, росте і міцнє Україна в братерській сім'ї радянських народів, мимоволі згадую пророчі слова Тараса Григоровича:

... Оживуть степи, озера,
І не верствовії,
А вольнії, широкії
Скрізь шляхи святії
Простеляться, і не найдуть
Шляхів тих владики,
А рabi тими пляхами.
Без гвалту і крику,
Позіходяться докупи,
Раді та веселі.
І пустиню опанують
Веселії села.

Чи не це ми бачимо сьогодні в кожному селі й місті, в усій нашій Радянській державі!

В.Гавадзін, тракторист колгоспу "Таврія"

Газ. "Ленінська зірка", смт.Михайлівка, 8 березня 1974р.

й 56. Інформація газети "Комуністичним шляхом" про
віднування пам'яті Т.Г.Шевченка в колгоспі
Ім.Шевченка, Токмацького району

8 березня 1979р.

В КОЛГОСПІ, що НОСИТЬ ІМ'Я КОБЗАРЯ

9 березня ц[ого] р[оку] виповнюється 165 років від дня на-
родження великого українського народного поета, художника, мислите-
ля, революційного демократа Тараса Григоровича Шевченка. Трудя-
щи Токмаччина, як і всі радянські люди, глибоко ванують пам'ять
великого Кобзаря. Його бессмертні твори стали настільними книгами
робітника і колгоспника, інтелігента і учня. Його ім'ям названі
одна із кращих вулиць у Токмаку, один з колгоспів району.

Здійснилися мрії Т.Г.Шевченка про щастя народу після перемо-
ги Великого Ковтня.

Ось про що в разомі з кореспондентом нашої міськрайонної
газети розповіли з колгоспу, що носить ім'я Тараса Григоровича
Шевченка.

Т.А.Кобець, директор Роботінської восьмирічної школи: Нещо-
давно тут зібралися ті, хто чверть сторіччя тому закінчив нашу
школу - всього шістдесят чоловік і жінок.

Під захопленими поглядами учнів вставали вони, наші випуск-
ники, прекрасні радянські люди, повновладні господарі країни,
Герої Праці запорізьких сталеварі І.А.Кайола та В.П.Зінченко, ме-
ханізатор, водій потужного Т-150 М.С.Храпач і доярка В.Ф.Семено,
що працюють у нашему колгоспі, секретар партійної організації
Оріхівського заводу сільгоспмашин В.Я.Закладний і мати-героїня
Н.І.Редько, яка працює дояркою в Кримській області.

В.Г.Копилов, начальник колгоспної фінансово-економічної
служби: Високо цінували Т.Г.Шевченко людину праці, оспівував красу
її. Колгоспники дбайливо зберігають добру народну традицію -
до праці з душою. Про це свідчать наслідки їх господарювання й
за минулій рік. Порівняймо їх із показниками 1975 року. Тоді за-
лової продукції виробили на 1,456 тис.круб., а торік - на 1,586
тис.круб.

Мішце економіка - зростає добробут трудівників господар-
ства, підвищується оплата їхньої праці. Якщо у 1975 році фонд за-
робітної плати господарства складав 330 тисяч карбованців, то
торік - 392 тисячі.

Колгосп росте, будується. Цьогорік на капітальне будівництво буде виділено 505,9 тисяч карбованців (тоді було 430 тисяч).

Познopravnim життям живе колгосп, що носить ім'я великого Кобзаря."

Газ. "Комуністичний шляхом", м. Токмак,
8 березня 1979.

- № 57. Звернення Ініціативної групи по спорудженню пам'ятника Т.Г.Шевченку в м.Запоріжжі до земляків про підтримку Ідеї створення пам'ятника поета!

26 вересня 1987р.

ЗАПОРОЖЬЮ - ПАМ'ЯТНИК Т.Г.ШЕВЧЕНКО!

В этом году в Запорожской области состоялся Всеукраинский Шевченковский праздник "В семье вольной, новой". Объясняется это тем, что гениального сына украинского народа вдохновляло героическое прошлое нашего края, что Запорожью и запорожцам он посвятил десятки своих произведений, что, наконец, в 1843 он посетил Приднепровье, в частности - остров Хортицу. Не случайно на торжественном открытии праздника руководитель писательской делегации, секретарь правления Союза писателей УССР Дмитро Павлычко сказал: "Если плоть Шевченко рождена крепостной женщиной в Моринцах на Черкашине, то его дух рожден и взелен в хортицкой свободой, запорожской демократичностью..."

Запорожцы тепло и радушно приветствовали гостей - посыщцев Москвы и Киева, Латвии, Литвы, Молдавии, Казахстана, Узбекистана, Азербайджана, Туркмении, а также стран социалистического содружества - Вьетнама, Кубы, Польши, Чехословакии, Румынии, Германской Демократической Республики. Гости, в свою очередь, единодушно отмечали огромную любовь наших земляков к поэту, к его бессмертному наследию. Неоднократно говорилось о том, как широко увековечено имя Великого Кобзаря: один из районов города Запорожья назван Шевченковским, практически в каждом сельском районе есть населенный пункт, названный именем поэта, имя поэта также носят десятки дворцов и Домов культуры, колхозов, кинотеатров, площадей, улиц...

И все же в дни праздника особенно остро чувствовалось, как

недостает Запорожью величественного памятника поэту, который, кстати, в одном из стихотворений высказал мечту: "На Хортице у матери буду добре жити..."

Предлагаем открыть банковский счет - на строительство памятника Т.Г.Шевченко в Запорожье и уже сегодня внести свой взнос. Не сомневаемся, что в наши дни - дни небывалого пробуждения всенародной энергии и инициативы - не найдется стадевара или строителя, хлебороба или машиностроителя, ученого или писателя, которые бы не внесли свой личный, пусть скромный взнос в фонд сооружения памятника гениальному поэту "семьи зольной, новой". Тем более, что через полтора года все прогрессивное человечество будет отмечать 175-летие со дня рождения пламенного поэта-революционера, поэта-демократа, борца за дружбу и братство народов.

Подарим Запорожью памятник Т.Г.Шевченко!

- Г.АДАЛУРОВА, бригадир колхоза "Ленінським шляхом" Ореховского района, Герой Социалистического Труда;
- Г.АРТОЗЕКИ, Герой Советского Союза;
- И.БЛУДОВ, бригадир колхоза "Мир" Токмакского района, Герой Социалистического Труда;
- В.МИЛОВСКИЙ, печевой титано-магниевого комбината, депутат Верховного Совета СССР, Герой Социалистического Труда;
- Б.ЗМЕРОВ, стальвар завода "Днепропетровсталь", делегат XXII съезда КПСС, почетный гражданин г.Запорожья;
- В.ИГНАТЕНКО, директор совхоза имени 60-летия Великой Октябрьской социалистической революции Запорожского района, Герой Социалистического Труда;
- А.КЛІНЕНКО, член Союза журналистов СССР, лауреат Государственной премии УССР имени Т.Г.Шевченко, персональный пенсионер союзного значения;
- Н.КУЗНЕЦОВА, консервировщица Вольнянского завода имени Т.Г.Шевченко;
- Н.ЛІХОДЕД, поэт, член Союза писателей СССР;
- А.МИНАКОВ, артист Запорожской филармонии, заслуженный артист УССР;
- Т.НОСАЧ, доярка колхоза имени Ленина Черниговского района, депутат Верховного Совета СССР;
- О.НОСИК, преподаватель Запорожского музыкального училища, член Союза композиторов СССР;

Г.ПОМЕТУН, мастер ПТУ № 35, Герой Социалистического Труда;
 Н.РЕБРО, ответственный секретарь областной организации Союза писателей Украины;
 И.СТЕПАНЕНКО, директор областной научной библиотеки имени А.М.Горького;
 Н.УЖВА, сталевар комбината "Запорожсталь", делегат XXIII съезда КПСС;
 В.ФОРОСТЕЦКИЙ, председатель правления областной организации Союза художников Украины;
 Л.ХАДЖИНОВ, генеральный директор производственного объединения "Запорожтрансформатор", депутат Верховного Совета УССР, заслуженный работник культуры республики; -
 А.ХАМУЛА, бригадир треста "Укргидроспецфундаментстрой", депутат Верховного Совета УССР;
 В.ЧАБАНЕНКО, декан филологического факультета Запорожского государственного университета, доктор филологических наук, профессор.

Газ. "Индустриальное Запорожье", 26 января 1987р.

№ 58. Рішення Запорізького міськвиконкому про
 перейменування проспекту Ім.Іванова в
 бульвар Тараса Шевченка

26 січня 1989р.

Рассмотрев предложения комиссии по наименованию и переименованию улиц, учитывая общественное мнение, многочисленные устные и письменные предложения коллективов предприятий и организаций, учебных заведений, отдельных жителей города Запорожья по переименованию проспекта им. Еланова в бульвар Шевченко, а также в соответствии с постановлением ЦК КПСС "Об отмене правовых актов, связанных с увековечиванием памяти А.А. Еланова" исполнительный комитет Запорожского городского Совета народных депутатов РЕШИЛ:

I. Проспект им. Еланова, находящийся в Орджоникидзевском районе, переименовать в бульвар Тараса Шевченко.

Тарас Григорьевич Шевченко родился 25.02.1814 года в с. Кирилловка Звенигородского уезда Киевской губернии. С малых лет работал

Товариство української
мови
ім. Тараса Шевченка

СВІДОЦТВО

Правління Товариства української мови ім. Тараса Шевченка

ЗАСВІДЧУЄ:

Запорізька обласна організація Товариства

(повна назва місцевого об'єднання)
української мови імені Тараса Шевченка
— місцевим об'єднанням Товариства, в своїй діяльності керується

Статутом, прийнятим Установчою конференцією 11 лютого 1989 р.

Запорізька обласна організація ТУМ

оформив статут, рахунок, печатку

(окреслив статут, рахунок, печатку, емблему тощо)

є

юридичною особою.

(є, не є)

Місцеве об'єднання зареєстровано в Головній раді

Товариства 17 листопада 1989 р. за № 0-08-3573

Голова

Д. Павличко

/ Відповідальний
секретар

Ю. Огульчанський

батраком у помешка. В 1844г. удостоен звания свободного художника, а в 1847г. был арестован и сослан в Орскую крепость. В 1858г. освобожден из тюрьмы и занимается рисованием. В 1859г. после долгого отсутствия возвращается на родину. Автор книги "Кобзарь", многих других сочинений и стихов, народный поэт. Своей деятельностью Т.Г.Шевченко заложил основы новой украинской литературы.

Т.Г.Шевченко – борец за справедливость, искусствовед могучей творческой силы, борец против эксплуатации человека человеком. Аресты, следствия, ссылки подорвали здоровье поэта. 10 марта 1861 г. оборвалась жизнь выдающегося поэта, тело было перевезено на Украину и похоронено возле г.Канева над Днепром.

2. Обязать председателя Орджоникидзевского райисполкома т.Коваленко Н.И. изготовить и установить таблички с новым наименованием улицы и номерные знаки на домах.

3. Межгородскому бюро технической инвентаризации (т.Сепп Н.Б произвести нумерацию домов в соответствии с наименованием улицы.

4. Контроль за исполнением настоящего решения возложить на городское управление жилищно-коммунального хозяйства (т.Крешук Н.А.).

Председатель исполкома Совета народных депутатов

В.Ф.Васильев

Секретарь исполкома Совета народных депутатов

И.Р.Щербаха

Архів Запорізького міськвиконкому."Протоколи засідань міськвиконкому". 1989р., арк. 392,393.

№ 59. Інтерв'ю кореспондента газети "Літературна Україна" з головою Ініціативної групи по збиранию коштів на будівництво пам'ятника Т.Г.Шевченку в м.Запоріжжі П.Ребром

8 березня 1990р.

ЧИ БУДЕ В ЗАПОРІЖЖІ ПАМ'ЯТНИК Т.Г.ШЕВЧЕНКУ?

Нешодавно в Запоріжжі, в приміщені Українського музично-драматичного театру імені І.Шорса, відбувся великий добродійний

літературно-мистецький вечір-концерт "На пам'ятник Кобзарю".
Наш позаштатний кореспондент Вячеслав Днігайло пляя Інтер'єр у
ведучого вечора-концерту, відповідального секретаря Запорізької
організації СНУ, голови Ініціативної групи по збиранню коштів на
будівництво пам'ятника Т.Г.Шевченку Петра РКБРА.

- Петре Павловичу, яку суму зібрали на вечорі?

- 1041 карбованець 23 копійки... Але спрощають не в гро-
нах. Як ви, очевидно, помітили, театр був повен. І цих людей ніх-
то не від "строїм". Вони прийшли за величчя серія. У залі весь
час канувала доброзичлива, просто-таки зворушлива атмосфера. Особ-
ливо гаряче сприймалося полун'яне жовзорівське слово. До речі, в
концерті виступили зголосилося скільки акторів, письменників, са-
модіяльних колективів, що вони не "змістилися" ізвіті у два від-
діли, і ми змушені були декому відповісти (точіше, перенести номе-
ри в наступний благодійний концерт, який має відбутися незабаром
у Концертному залі імені М.Глінки). Головче ж - ми дали новий
імпульс патріотичному духу по збиранню коштів на будівництво па-
м'ятника Великому Тарасові в Запоріжжя. Ми нагадали землякам, що
це "двері не зачиняються" і є ще можливість прилучитися до цього
надзвичайно благородного і почесного діла.

- А скільки всього нині на рахунку № 70034 в управлінні Мін-
інфосоцбанку м.Запоріжжя?

- 175 тисяч карбованців.

- "Дві лінії" цифра! Це добра нагода, щоб розповісти, як ви-
никла ідея щодо будівництва пам'ятника та як вона реалізується на
практиці.

- Що в переддень 150-річчя з дня народження Т.Шевченка ми
порушили питання про будівництво пам'ятника, але тодішній голова
облвиконкому відмахнувся від клопотання громадськості, заявивши,
що бракує коштів і що Запоріжжя досить одного пам'ятника поета.
На наше запитання, про який пам'ятник йдеся, він відповів: "А
котрий ген там, при в'їзді в Запоріжжя, стоять з откосу булави".
Як виявилося, обласний "голова" мав на увазі пам'ятник Богданові
Хмельницькому (якого, до речі, нині теж нема). І весь результат -
від час уже згаданого Шевченківського свята група письменників
найже по секрету від гостей, особливо - зарубіжних, поклала квіти
до пам'ятного знака в Шевченківському районі, а газети повідоми-
ли про... "покладання квітів до пам'ятника Т.Шевченку".

Не бачачи іншого виходу (який більший місцевий бюджет - ні

для кого не таїна), ми запропонували звернутися по допомогу до народу, тобто — оголосити рахунок І почати збирання коштів на будівництво пам'ятника. Не всім керівникам така Ідея прийшлась до смаку. "Це — розписатись у своїй безпорадності!" — обурювалися одні. Інші "пророкували": "НІчого у вас не вийде! Вас чекає конфуз! Запоріжжя не Львів!"

Не без труднощів удається надрукувати в газеті "Індустриальне Запорожжя" звернення до земляків "Запоріжжю — пам'ятнику Т.Г.Шевченкові" (до речі, інші обласні газети так і не надрукували цей лист. І лише згодом, від тиском читачів, приєдналися до пропаганди посвічені Іваського рахунку).

— Рахунок було надано одразу?

— Де там! Його фактично немає й досі. Адже рахунок, про який мовилося вище, — це розрахунковий рахунок обласної організації Товариства охорони пам'яток Історії І культури УРСР. Ось чому ми весь час просимо на переказах робити позначку "На пам'ятник Т.Шевченку". Інакше гроші підуть не в ту "копилку".

— Як земляки відгукнулися на ваш заклик?

— Добре. Недолугі "пророки" були посорошені: збирання коштів виявилося у справжній патріотичний рух, якому важко знайти аналоги в Історії нашої області. Сотні трудових колективів, установ, навчальних закладів перераховували у священну скарбницю кошти, зароблені на суботниках, благодійних вечорах, концертах, а також премії, вигравши та ін. Значну суму перерахували на пам'ятник наші письменники І молоді літератори (у письменницькій організації тривалий час випускається спеціальний бюллетень, присвячений формуванню Шевченківського фонду). Багато важила пропагандистська робота наших поетів А.Рекубрацького, О.Шостака, М.Лиходіда, Г.Лютого, В.Чубенка, М.Ласкова, П.Бауліна та ін. У добруджійних вечорах взяли участь Б.Олійник, М.Вінграновський, П.Сердюк, Л.Горлач, Д.Іванов, письменники братніх республік, закрека — гості "Поетичного травня", учасники Кольцово-Щітінського свята у Воронежі та ін.

Тисячі громадян вважали своїм обов'язком внести в Шевченківський фонд свою, бодай скромну лепту. Ветерани перераховували пенсії, школярі економили на снданках. Чимало переказів надійшло із сусідніх областей, з інших республік, від зарубіжних громадян. Деякі перекази супроводжуються душевними сповідями, які, слово честі, неможливо читати без сліз...

— Паралельно обговорювалося питання про те, де має стояти пам'ятник поетові?

- Так. Як і слід було сподіватися, одностайноті тут немає. Варіантів двоєтих. Єще з них опубліковані обласними газетами. Суперечки тривають і нині (щоправда, справа до пітингів ще не дійшла). І "вижен" тут не плорадізм (як думаю автор), а елементарна ченченко-обія, якої ніяк не можуть відкупитися ленів наші чиновники. Судіть самі. 7 лютого 1988 року газета "Індустриальне Запоріжжя", розповідаючи про засадження ініціативної групи по спорудженню в Запоріжжі пам'ятника Т.Шевченку (а з ниму взяли участь письменники, архітектори, скульптори), повідомила: ... "Участники заседання пришли до висновку, що найбільш приспромінні і цілесповідним місцем установки пам'ятника являється зона ст площа Октябрської і вниз до Дніпра. Обосновуючи своє предложение, виступавши, отмечали, что, во-первых, названная зона - это место, где когда-то размещалось село Неширебицка, в котором побывал Т.Г.Шевченко. Во-вторых, площадь Октябрьская - это уже сложившийся центр города, она наиболее отвечает стремлению поэта всегда быть в гуще народной жизни, его мечте о "семье вольной, новой". В-третьих, именно с этого места открывается перспектива на Днепр и Хортицу, которые были так дороги сердцу Тараса". Та же спливло й двох імен, як інша обласна газета ("Запорізька правда" від 29 березня 1988р.) повідомила: Адреса пам'ятнику Т.Г.Шевченку - Набережна в районі проспекту Еданова". Уявляю, як читачів приголомшило таке повідомлення! У кореспонденції мовилося: "Минулой суботи представники громадськості обласного центру (партійні та радянські працівники, художники, архітектори, письменники) оглянули місце, пропоновані для спорудження пам'ятника Т.Г.Шевченку в місті Запоріжжі... Більшість голосів була схвалена пропозиція - пам'ятник зелькому Кобзареві, конкурс на який незабаром оголосений, поставити на плоші, де проспект Еданова виходить на Набережну і Дніпро".

- Ви теж голосували за цей варіант?

- Ні, я голосував проти.

- Чому?

- По-перше, це зловісне Ім'я Еданова... По-друге, це місце розташоване далеченько від центральної магістралі міста. По-третє, ніякої плоші тут немає і бути не може, оскільки будинки стоять дуже щільно, отже, пам'ятнику буде "тісно". По-четверте, поруч - міський пляж, де люди, як відомо, проводяться зельми безцеремонно (щоб не сказати більше). Чи підходяча це атмосфера, наприклад, для Шевченківських читань?

- А чому вибрав перший варіант - Ковтнева площа, бульвар Центральний?

- Керівництво міста намагалося нас переконати, що це місце "зайнєте": моряк, за генеральним планом тут має бути колишній пам'ятник Хортию, а нижче до Дніпра - пам'ятник Слави, на яким київські скульптори працюють уже десятки років (так було сказано).

- А як ви ставитесь до пропозиції - поставити пам'ятник Кобзареві на острові Хортиця?

- Ідея дуже спокуслива. Але лише на перший погляд. Річ у тому, що Хортиця сама по собі пам'ятник. По-друге, не все-таки легкий заповідник, і більш-менш зелений це лише вітка. Потріє, єсли не так просто добиратися людям, а пам'ятник же ставиться для них? Нарешті, найголовніший аргумент: створюється на Хортиці Меморіал запорозького козацтва. Я не уявлю його без скульптурної галереї співачів Запорізької Січі - М.Гоголя, Т.Шевченка, І.Репіна... Але то, очевидно, будуть погруддя чи горельєфи, а величний пам'ятник Кобзареві має стояти в місті. Принаймні, мені так здається.

- Але де? На проспекті Єданова?

- По-перше, як ви знаєте, такого проспекту у нас уже немає. Його перейменовано на бульвар імені Тараса Шевченка. (З цього приводу ми, запорізькі письменники, публікували в газеті колективний лист, який багатьма замінями був підтриманий, але були на нього і гізи, лайки відгуки). Думаю, що таким чином і вирішено питання про те, де має стояти бронзовий Кобзар. На бульварі Шевченка, але не його кінці (де, як уже було сказано, пляк), а на початку, тобто на виході на центральну магістраль міста - проспект імені Леніна. Тим паче, що тут уже оформувався своєрідний культурний центр - Палац культури "Ковтневий", кінотеатр імені В.Маяковського, бібліотека для юнацтва та ін. Тут, до речі, розташована і міськрада.

- То зе чим же зупинка? Чому досі не оголошено конкурс на кращий проект пам'ятника?

- Чекаємо на її величиність Санкцію Бюрократів.

- А це що за прояв?

- Дозвіл "згори". Без нього місцеве керівництво і кроку не ступить. Хоча виходить нісенітніця: йдеться ж не про держбюджет, а про кошти з народної кишені! Щоб тратити їх за призначенням, треба дочекатися національної резолюції? Абсурд. Ми, звичайно, бол-

бако Інстанції листами, але Рада Міністрів, Міністерство культури Республіки годують нас "обіянками", посилаються на те, що заявок дуже багато. Але забути, запоріжці мають право отримати стоячий дозем поза конкурсом? Адже конти в основному зібрали. А може, для деякого санкція – лише зручний метод зволікати до нескінченості? Наприклад, кілька років тому на пламі Свободи було встановлено масивний пам'ятник О.Дзержинському. Наскільки мені відомо, конти на його будівництво ніхто не збирав, а санкції на нього не має до сьогоднішнього дня (чи не тому газетам було заборонено повідомляти про відкриття пам'ятника?). Пояснюють все тих, що у пам'ятнику погутній спонсор – управління Комітету держбезпеки. Але якщо це управління таке впливове, чому б йому не взяти "шебество" над пам'ятником Т.Шевченку? Звичайно, поет в "органах" не служив, але ж він, за висловом І.Франка, "для свободи Росії зробив більше ніж десять переможчих армій"!

– А що про це думає оргкомітет по будівництву пам'ятника?

– В тім-то разі, що його досі у місті не створено. Досі існує лише ніким не затверджена Ініціативна група у письменницькій організації. Міськрада, очевидно, чекає, що запорожці й піднесуть пам'ятник, як то кажуть, на блюдечку з голубим поясочком. А може, керівництво зробить честь і переріже стрічку, коли буде відкриття пам'ятника? Але ж на це треба мати моральне право! Коротше кажучи, запоріжці (та й не лише запоріжці), які пожертвували свої "крові", хвялються. Вони бояться, що так і помруть (серед них чимало літніх людей), не побачавши образ улюбленого поета, відлитий в бронзу. В цих умовах зволікати з рішенням питання про пам'ятник – це означає знущатися з кращих людських почуттів. Уже не кажу про те, що тут передбудовою і не пахне.

– Так буде пам'ятник Т.Г.Шевченкові в Запоріжжі чи ні?

– Звичайно, буде. Моя уява вже Іноді малює той день, коли спажне, мов білій рукав, покривало – і перед поглядами тисяч запоріжців постане з бронзи й пісні найвидатніший поет нашого народу. Тут мовби згадуються меридіани поезії, правда, краси. Під поглядом поета помолодіють Запоріжжя, Дніпро, Хортиця. І ми, далів, станемо кращими, чеснішими, добрішими. Місто мовби народиться відруге...

Але відчуваю, що це буде ще не скоро. На превеликий каль. І

сук. І сором.

Розмову з ін. Вячеславом Дригайлло.

Газ. "Літературна Україна", 8 березня 1990р.

№ 60. З постанови Ради Міністрів УРСР про спорудження пам'ятника Т.Г.Шевченку в м.Запоріжжя

17 квітня 1990р.

Рада Міністрів Української РСР ПОСТАНОВЛЯє:

1. Прийняти пропозиції радянських органів і громадськості про спорудження пам'ятників у населених пунктах республіки згідно з додатком.

2. Міністерству культури УРСР, Держбуду УРСР разом із Спілкою художників України і Спілкою архітекторів України забезпечити проектування пам'ятників, а відповідним облвиконкомам та підприємствам Художнього фонду УРСР і Держбуду УРСР спорудження їх за рахунок коштів місцевого бюджету, громадських організацій та добровільних знесків населення.

Голова Ради Міністрів УРСР

В.Масол

Керуючий Справами Ради Міністрів УРСР

В.Пехота

Додаток

до постанови Ради Міністрів УРСР
від 17 квітня 1990р. № 79

ПЕРЕЛІК пам'ятників, які споруджуватимуться в Українській РСР

Назва	Місце спорудження
Пам'ятник Т.Г.Шевченку	м.Запоріжжя
Керуючий Справами Ради Міністрів УРСР	В.Пехота
Архів Запорізького облвиконкому "Постанова Ради Міністрів УРСР". 1990р.	

Запорожцы въ поэзіи Т. Г. Шевченка.

Сегодня минуло ровно полстолѣття съ тѣхъ поръ, какъ наша „рідна мати Україна“ потеряла дорогого, любимаго и на вѣки незабвенного сына своего, славнаго изъ славныхъ поэтовъ. Тараса Григорьевича Шевченка. Тарасъ Шевченко! Трижды дорогое и трижды священное имя!.. Тарасъ Шевченко—это гордость наша, это слава, это отрада нашей беззатишной, горькой, заплаканой Україны. Это нашъ національно-украинскій гений; мало того, онъ всеславянскій, даже міровой, поэтическій гений.

Объяснимся.

Шевченко—апостоль воли и правды на землѣ; онъ пѣвецъ горячей любви къ родинѣ, любви къ ближнему, къ наукѣ, свѣту, знанію; онъ другъ убогихъ, хилыхъ, загнанныхъ лихою долею, или злую судьбой. А все это, пока будетъ сіять солнце, пока будуть свѣтить звѣзды, пока будетъ стоять міръ весь, пока будетъ жить человѣчество на землѣ, все это будетъ святымъ и завѣтнымъ идеаломъ для всѣхъ безъ исключенія людей, и на всемъ этомъ должно утвердиться царство Божіе на землѣ.

Поднявши надъ своею гевіальвою головою знамя со словами такой проповѣди, поэтъ твердо и веуклонно держалъ его въ своихъ рукахъ въ теченіе всей своей жизни, пока не „згорнувъ“ на груди своихъ рукъ и пока не закрылъ червонную китайкою своихъ очей.

Въ чём же и какъ высказывать поэту свою проповѣдь, черезъ которую имя его сделалось священнымъ для каждого изъ насъ?

Съ воплемъ, горечью и слезами онъ не разъ изливалъ свою проповѣдь въ чудныхъ и несравненныхъ своихъ стихахъ, которые звучали и всегда будутъ звучать «живымъ глаголомъ» для тѣхъ, кто разумѣеть живую и живописную украинскую рѣчь.

Есть на світі доля,
А хто її знає?
Есть на світі воля,
А хто її має?
Есть люде на світі—
Срібломъ-златомъ сяють,
Здається, панують
А долі не знають.
Ні долі, ні волі!
З вудьгою та з горемъ
Жупанъ надівають,
А плакати—соромъ.
Візьміть срібло-злато
Та будьте багаті.
А я візьму слези—
Лихо виливати;
Затоплю недолю
Дрібними слезами,
Затопчу неволю
Босими ногами!
Тоді я веселий,
Тоді я багатий,
Як буде сердечко

По волі гуляти ¹⁾

Ми вірує́м Твоїй силі
 І слову живому:
 Встане правда, встане воля,
 І Тобі одному
 Поклонятса всі язики
 Вовіки і віки ²⁾.

Доле, де ти? Доле, де ти?
 Нема ніякої!
 Коли доброї жаль Боже,
 То дай злой, злої!
 Не дай спати ходячому,
 Серцем замірати
 І гвідою колодою
 По світу валитись,
 А дай жити, серцем жити
 І людей любити,
 А коли ні, то проклинати
 І світ запалити ³⁾.

Любов, і кротостъ, і добро,
 Добро, найкращее на світі—
 То братолюбіе ⁴⁾.

Обращаєсь къ музъ, поэтъ говоритъ:
 А ты, пречистая, святая,
 Ты сестро Феба молодаи,
 Мене ты в пелену взала

¹⁾ Кобзарь, СПБ., 1908, 21.

²⁾ Кобзарь, СПБ, 1908, 257.

³⁾ Кобзарь, СПБ, 1908, 280.

⁴⁾ Кобзарь, СПБ, 1908, 288.

І геть у поле однесла,
 І на могилі серед поля,
 Як тую волю на роздолі,
 Туаном сивим сповила;
 І колихала, і співала,
 І чари діяла... і я...
 О, чарівниченько моя!
 Мені ти всюди помагала.
 Мене ти всюди доглядала...
 І я живу, і надо мною
 З своєю Божою красою
 Горишти, зоренъко моя.
 Моя порадонъко святая,
 Моя ти, доле молодая,
 Не покидай мене! Вночі
 І в день, і ввечері, і рано
 Вітай зо мною, і учі—
 Учи неложними устами
 Сказати правду! Поможи
 Молитві діяти до браю... ¹⁾)

Въ молитвѣ къ Богу поэтъ просить:
 Робочим головам, рукам
 На сій окраденій землі
 Свою ти слу визноши!
 Міні ж, мій Боже, на землі
 Подай любов, сердечний рап,
 І більш ничего не давай!
 А чистих серцем—коло іх
 Постав ти ангели свои,
 Щоб чистоту іх соблюсти!

Міні ж, о Господи, подай
 Любити правду на землі
 І друга широго пошли!
 Злоначиннющих спини
 У пута кути не куй.
 В склени глибокі не муруй!
 А доброзиждущим рукам
 І покази і поможи,
 Святу силу низпошли!
 А всім нам вкуні на землі
 Единомисліе—подай
 І братолюбіе—пошли¹⁾.

Гляда на широкую ниву, поэтъ высказываетъ отъ все-
 го сердца пожелавіе, чтобы она покрылась „розумомъ і до-
 лею і возею“.

Орися тя, моя ниво,
 Долом та горою,
 Та засійся, чорва ниво,
 Волею ясвою!
 Орися ж та, розвернися,
 Полем розстилися
 Та посійся добрымъ житомъ,
 Долею полнаса!
 Розвернися на всі боки,
 Ниво-десятиво!
 Та посійся не словами,
 А розумомъ, ниво!
 Вийдуть люде жито жати,
 Веселії жнива!..

¹⁾ Кобзарь, СПБ, 1908, 588.

Розвернися ж, розстелися,
Убогая пиво! ¹⁾

Обращалась со словомъ въ землякамъ, поэту наставля-
сть всѣхъ:

Учитесь, брати мои!
Думайте, читайте,
І чужому научайтесь,
Свого не цурайтесь ²⁾.

Вотъ та проповѣдь, и вмѣстѣ съ ней туть тяжелый
крестъ, который подъялъ на свои рамена нашъ великий и
бессмертный поэтъ. Тяжель онъ, но поэтъ несъ его стойко
и не на единий мигъ не свернулъ въ сторону со своего тер-
нистаго пути:

Ми не лукавили з тобою,
Ми просто йшли,— у нас нема
Зерна неправди за собою...
Ходімо ж, доленько моя,
Мій друже вбогий, нелукавий,
Ходімо дальше ³⁾.

Но кто не знаетъ, какую кару, какую великую и тяж-
кую кару заслужилъ себѣ поэтъ, безстрашный «апостолъ
правды и любви» за свое вольное и смѣлое слово между
людьми?

Молодость трудна,
Полна страсти, надеждъ, увлеченія,
Смѣлыя рѣчи, борьба безразсудная,
Всѧдъ затѣмъ долгіе дни заточенія,
Все онъ извѣдалъ: тюрьму петербургскую,

¹⁾ Кобзарь, СПБ, 1908, 598.

²⁾ Кобзарь, СПБ, 1908, 267.

³⁾ Кобзарь, СПБ, 1908, 548.

Справки, доносы...

Все: и раздольную степь Орелбургскую.

И ея крѣость. Въ пущѣ, неизвѣстности

Жилъ, оскорблѣемый всякимъ неувѣждою¹⁾.

Безотрадное дѣтство, безотрадная юность, душевныи муги за своихъ кровныхъ, жившихъ въ крѣостной неволѣ, страданія глубокія за всю безсчастную Украину, распинаемую различными катами, недолюдками и перевертиями— все это ложилось тяжкимъ бременемъ на чуткую душу поэта и все это невольно отвращало его отъ безотрадной дѣятельности и часто заставляло переносить свои взоры на давно минувшее.

Всѣ идеалы его были въ политическомъ прошломъ и не столько Украины, сколько Запорожья. Тамъ оавъ видѣлъ лучи, которые грѣли его сердце, врачевали его душу, поднимали его творческое воображеніе и вызывали живые образы, выроставшіе въ гигантскій ростъ никакъ и ничѣмъ несокрушимыхъ героевъ. При одномъ воспоминаніи о запорожцахъ, поэтъ сразу оживалъ и какъбы расправлялъ на высокомъ чезѣ своеи всѣ морщины свои, подобно тому, какъ оживаетъ и чувствуетъ въ себѣ духовное веселіе истинный, благочестивый христіанинъ на Великденъ, во время разговѣнья святою паскою.

Чѣмъ же привлекали запорожцы истерзанное сердце и измученную душу нашего поэта? Чему поклонялись запорожцы и чему служили они?

Все то, чему поклоняются и чему служатъ поэты, всему тому давно служили и за все то давно боролись со всѣми сѣтомъ славные низовые рыцари, запорожскіе козаки.

¹⁾ Некрасовъ, Русскія Вѣдомости, 1901, № 50.

Запорожское низовое войско, при всемъ видимомъ и действительномъ разнообразіи состава, своего, представляло собой одну цѣльную и пераздѣльную общину, благодаря главнымъ началамъ, лежшимъ въ основаніе всего строя ко-зацкой общины. Эти начала — свобода, равноправіе, товари-ство, громада (міръ), освобожденіе изъ турецкой неволи христіанъ, защита всѣхъ слабыхъ, всѣхъ придавленныхъ тяжкой судьбой людей, какого бы званія и состоянія ни были они.

По характеру своему вся запорожская община пред-ставляла собой такое же «вародоправство» на югъ Россіи, какое было раньше того на сѣверѣ во Псковѣ и Новгородѣ, но только въ болѣе широкихъ размѣрахъ и въ болѣе позднее время. То, что дѣлалъ вѣчевой колоколь на сѣверѣ, то дѣлали лягавры на югѣ, на Запорожье: и вѣчевой ко-локоль и лягавры своими звуками созывали народъ, безъ различія званія и состоянія, на площадь для рѣшенія само-важнѣйшихъ вопросовъ страны, подобно тому, какъ рѣша-ютъ въ настоящее время свои дѣла свободные граждане швейцарскихъ кантоновъ или американскихъ штатовъ.

Внѣшнимъ выраженіемъ этой общины была рада, т. е. войсковой совѣтъ или войсковое народное вѣче. На этой ра-дѣ могли присутствовать всѣ безъ исключенія сѣчевые ко-заки, начиная съ войсковой старшины и кончая чернию, или простой сѣромашней.

Здѣсь господствовало полное равенство между всѣми членами общины: каждый пользовался одинаковыми правомъ голоса, каждый могъ отвергать мѣропріятія другого и вза-мѣнъ того предлагать собственные планы и соображенія; но зато, что рѣшено было большинствомъ голосовъ на радѣ, то было свято, необходимо и обязательство для всѣхъ.

Такое равенство проходило въ Запорожье вездѣ: въ войсковыхъ родахъ, въ выборахъ войсковыхъ старшинъ, въ управлениі паланокъ или станицъ, въ самой Сѣчи, куреняхъ, школахъ, даже въ обычай трапезы по курили.

Такимъ образомъ запорожская община въ своемъ политическомъ строѣ доходила до полнаго идеала равенства, какого не видали ни древній міръ съ Аѳинами и Спартой, ни средніе, ни новые вѣка. Въ Запорожье во все время его существованія ни знатность рода, ни сословное происхожденіе, ни старшинство лѣтъ не имѣли никакого значенія; одни личныя достоинства, т. е. храбрость, опытъ, умъ, находчивость брались въ разсчетъ и во вниманіе.

Вотъ что такое было Запорожье. Могло ли оно не привлекать къ себѣ и умъ и сердце такого великаго печальника украинскаго народа, какимъ былъ нашъ поэтъ Тарасъ Шевченко? Взирая на то, какъ Украина, воевавшая цѣлые вѣка съ политическими своими врагами за блага земныхъ, за волю народа, за вѣру предковъ, ишьваетъ въ тяжкомъ ярыѣ крѣпостничества и корчится въ коняхъ различныхъ людоедовъ, могъ ли поэтъ равнодушно сносить это?

Но куда же, въ какую сторону, отвести очи свои? Чѣмъ успокоить свое хворое сердце и уврачевать больную душу свою? Запорожье—вотъ тотъ счастливый край, гдѣ не знали тяжкаго рабства, гдѣ всѣ люди были «веселі, бо не знали надъ собою ніякої стесні.»

Для поэта все мало, все любо и все дорого въ Запорожье. Въ Запорожье овъ точно въ самой близкой и самой дорогой для него семье.

Если начать съ топографіи запорожскаго края, то нашему поэту известны—пороги Даѣвра, Сича, Великій лугъ,

Хортица, Жолтая води, лѣсъ Чута и другія завѣтныя
мѣста Запорожья.

Всѣхъ пороговъ на Днѣпѣ девять — Кодацкій, Сурскій,
Лохансکій, Звонецкій, Ненасытецкій, Волниговскій, Буцил-
овскій, Лишній и Вильный. Пoэть не пишетъ учеваго изслѣ-
дованія о Запорожье, и потому онъ говоритъ о порогахъ во-
обще, не называя ни одного изъ нихъ въ частности.

Также точно название запорожской Сѣчи понимается
поэтому вообще, въ смыслѣ столицы, главнаго гнѣзда всего
запорожскаго низового войска, безъ пріурочиванія ея къ ка-
кому либо определенному мѣсту. Вопросъ о числѣ и поряд-
кѣ запорожскихъ Сѣчей разработанъ только въ самое по-
слѣднее время. На основаніи точныхъ давныхъ теперь мож-
но положительно сказать, что всѣхъ Сѣчей у запорожцевъ
за все время ихъ исторического существованія въ предѣлахъ
Россіи было пять — Микитинская, Чортомлыцкая, Каменская,
Азешковская и Подпilenская или Новая. На островѣ Большой
Хортицѣ никогда Сѣчи не было и быть не могло. Первый,
кто распространилъ эту историческую ложь, былъ ин-
женеръ-подпоручикъ, князь С. И. Мышецкій, находившійся
въ Запорожье для производства крѣпостныхъ работъ съ
1736 по 1740 г. Онъ начиная запорожскія Сѣчи съ Сѣд-
нева, мѣстечка близъ г. Чернигова, даѣтъ помѣщать ихъ
въ городахъ Черкассахъ, Каневѣ, мѣстечкѣ Переяловичной,
на островѣ Хортицѣ, Томаковѣ и далѣе.

Но ни въ польскихъ источникахъ, ни въ малорусскихъ, ни
въ россійскихъ автографахъ, ни у иностранныхъ мемуаристовъ
XVI и XVII в. никогда о Хортица не именуется Сѣчью, и первое
документальное извѣстие о ней находится у малороссий-
скаго автографа Самойла Величка, подъ 1647 годомъ. Она
находилась на Микитиномъ рогѣ, или на мысу Микитиномъ,

куда бѣжалъ отъ преслѣдованія со споровы поляковъ гетманъ Зиновій—Богданъ Хмельницкай¹⁾.

Въ тѣхъ мѣстахъ, гдѣ нашъ поэтъ говорить о Хортицѣ, онъ не называетъ ее Сѣчью, а именуетъ матерью.

«Грай, кобзарю! мий, шинкарю!»

Козаки тухали.

Шинкарь знає, наливає

І не схаметеця,

Кобзарь вишварив, а козаки —

А ж Хортиця гнетця —

Метелиці та гопака

Гуртом одирають.²⁾

Не хочу я женитися,

Не хочу я братися,

Не хочу я у запічку

Дітей годувати..

А піду я одружуся

З моїм вірним другом,

З славним батьком запорожським

Та з Великим Лугом;

На Хортиці у матері

Буду добре жити,

У оксамиті ходити,

Медб — вина пить³⁾.

Кромѣ Сѣчи и острова Хортицы, поэтъ знаетъ также Великий лугъ, называвшійся у запорожскихъ козаковъ Бать-

1) Вопросъ о числѣ и порядке Сѣчей подробно разобранъ у меня въ первомъ томѣ „Исторіи запорожскихъ козаковъ“, Москва 1, 1900.

2) Кобзарь, СПБ, 1908, 64.

3) Кобзарь, СПБ, 1908, 441.

комъ: «Січ — мати, а Великий луг — батько: об що в Лузі
заробити, то в Січі пропити».

Великий лугъ — это обширная плавня, залитая въ не-
сенные времена сплошь водой, въ лѣтнее время изрѣзанная
лиманами, озерами, баками, ериками, покрытая кѣковѣчнымъ
лѣсомъ, поросшая сочною травой, изобилующая множествомъ
змѣй, птицъ, рыбъ и раковъ, наполнившихъ собой озе-
ра, рѣчки, заливы, лиманы, баканы, ерики. Великий лугъ на-
чинался, по теперешнему, отъ нѣмецкой колоніи Шевнізъ, у
г. Александровска, и тянулся лѣвымъ берегомъ Днѣпра до
мѣстечка Никополя, на протяженіи около 120 верстъ длины,
при 15—20 верстахъ средней ширины.

Поэту известна была также знаменитая рѣкъ исторіи запорожского козачества рѣчка Жолтия вода, притокъ рѣки
Мазаго Ивтула, находящаяся, по теперешнему, въ предѣ-
лахъ нашей Екатеринославской губерніи, Верхнеднѣпров-
скаго уѣзда, тамъ, где с. Жолтое и другія съ нимъ смеж-
ныя селенія. Она знаменита тѣмъ, что на ней 8-го мая,
1648 года, гетманомъ Богданомъ Хмельницкимъ навесено
было первое и решительное пораженіе полякамъ, имѣвшее
решающее значеніе для дальнѣйшей судьбы какъ Малорос-
сіи, такъ и самой Рѣчи Посполитой. «Бываютъ моменты въ
жизни народовъ, говоритъ польскій историкъ Маріанъ Ду-
бецкій, когда одна, болѣе или менѣе кровавая, битва разрѣ-
шаетъ участъ поколѣній, становится краеугольнымъ камнемъ
славы или предвестникомъ упадка народа. Такими важными
моментами въ жизни нашего народа были, безъ сомнѣнія,
дни кровавыхъ битвъ при Жолтихъ водахъ. Предвестники
позднѣйшихъ бѣдствій, дни эти открыли Хмельницкому до-
рогу въ глубь нашей родины, дали ему смѣлость и убѣж-

деніе, чо въ нашемъ тагерѣ онъ можетъ имѣть привер-
жевцевъ.¹⁾

Но нашему поэту известны были не только замѣтныя
честа Запорожья, онъ хорошо знаетъ и главнѣйшія черты
быта запорожскаго войска.

Запорожская Січъ не только въ понятіи всѣхъ украин-
цевъ, она и по разумѣнію даже самыхъ поляковъ всегда была
боевою школою, гдѣ и молодые, и старые воины, такъ сказать,
заражались воинственнымъ духомъ, научались боевымъ прі-
емамъ, набирались житейскаго разума, воспитывали въ себѣ
любовь къ Богу и уваженіе къ начальству.

Коли хочеш зватъ,
Де лучче лахомъ торгуватъ,
Іди ти в Січ. Як Бог поможе,
Тамъ наїсся всіхъ хлібівъ:
Я іхъ чимало попоївъ,—
І досі нудно, якъ згадаю!
Коли здобудеш—принесеш,
А коли згубиш—поживеш
Мое добро! Та хоч звичаю
Козацького наберешся
Та побачиш світа,—
Не такого, якъ у бурсі,
А живі мисліте
З товариствомъ прочитаеш
Та по молодечій
Будеш Богу молитися,
А ве по чернечій
Харанаркать. Отакъ, сию!
Старий батько... научає сина,

¹⁾ Rosprawy i sprawosdania, Krakow, том XII.

Як у шайську пробувати,
Старших шанувати,
Товариство поважати,
В табор не ховатись.¹⁾

Жизнь запорожского сечевого козака — это своего рода аскетизмъ, ведший за собою большія лишения. Всюя безпрерывно то съ ляхами, то съ татарами, то съ турками, сечевой козакъ лишенъ былъ тѣхъ земныхъ радостей, тихой, семейной жизни, или же иѣжной ласки коханой, какія выпадаютъ на долю обыкновенного человѣка. Но чтобы облегчить трудности своей однокой жизни, чтобы имѣть если не спутницъ, то спутниковъ жизни, запорожские козаки часто пребѣгали бѣль называемому побратимству. Съ одной стороны сечевой козакъ, какъ человѣкъ, имѣющій душу и сердце, чувствовалъ потребность кого-нибудь любить, «до кого-нибудь прихватиться»; но любить женщины онъ не могъ; нужно было, следовательно, «прихватиться» до такого же «сиromи», какъ и онъ самъ. Съ другой, стороны сечевой козакъ, который или самъ нападалъ, или отъ другихъ ждалъ нападения, пуждался въ вѣрномъ другѣ и неразлучномъ товарищѣ, который могъ бы во время подать ему помощь или устраниТЬ отъ него непредвидѣнную опасность. Такимъ образомъ два какихъ-нибудь, совершенно чуждые, козака, пуждались другъ въ другѣ, приходили къ мысли «побрататься» между собой съ цѣлью заботиться другъ о другѣ, вызволять изъ бѣды однѣ другого, жертвовать жизнью другъ за друга. Для того, чтобы такая дружба имѣла законную силу между побратимами, они идутъ въ церковь и тамъ, въ присутствіи священника, даютъ за евангеліе «завѣщательное слово»: «Мы, нижеописавшиеся, даемъ отъ себѣ сіе завѣщаніе пе-

¹⁾ Кобзарь, СПБ, 1908, 206, 211.

передъ Богомъ о томъ, что мы—братья, и съ тѣмъ, кто позишишь братства нашего союзъ, тотъ передъ Богомъ отвѣтъ да въдастъ передъ пелицемъ Брынъмъ судею нашимъ Спаситеlemъ. Вышеписанное наше обѣщаніе есть: дабы другъ друга любить, не взирая на напасти со стороны нашихъ либо приятелей, либо неприятелей, но взирая на миродателя Бога; къ сему заключили хмельного не пить, братъ брата любить. Въ семъ братія распнасаемся¹⁾ «Два козака... позволити курени Кончовскаго изъ ивана дзюба куреня жередовскаго» церкви Божіей поцѣловали святой крестъ и евангелье даби быть имъ во вѣрной любви братией; при свидѣтеляхъ иоану Неживому да тимошову оркѣевскому²⁾.

Этотъ обычай побратимства въ Запорожье известенъ былъ и нашему поэту Т. Г. Шевченку.³⁾

Поэтъ зналъ также и о распространенной между всѣми запорожцами вѣрѣ въ такъ называемыхъ характерниковъ, т. е. чародѣевъ или кудесниковъ, которые могли «замовлять» вражескія пули и отъ того были неуязвимы на войнѣ отъ враговъ⁴⁾. Противъ такихъ характерниковъ безсильны были непріятельскія пули, выпитыя изъ желѣза, свинца изъ мѣди, ихъ могли сразить только пули, выпитыя изъ серебра. Но этотъ секретъ звали лишь немногіе изъ сѣчевыхъ козаковъ; для враговъ же козацкаго войска онъ былъ неизвѣстенъ, и потому въ каждомъ походѣ сѣчевого козачества такой характерникъ для всѣхъ былъ желателенъ.

Выдающуюся роль играли въ средѣ запорожскаго войска кобзари или бандуристы, и безъ нихъ не обходился ни

¹⁾ Киевская Старина, 1887, окт., 383.

²⁾ Евангелие учительное, Киевъ, 1637, Музей имени А. Н. Поля, № 2.

³⁾ Кобзарь, СПБ, 1908, 430.

⁴⁾ Кобзарь, СПБ, 1908, 355.

одинъ походъ запорожцевъ противъ враговъ, ни одна пирушка въ Сѣчи. Кобзари въ Запорожье—это тѣ же французские трубачи, немецкие майстерзингеры, сербскіе слѣпчаки—певаки. Они первѣко поджигали славныхъ пизовыхъ рыцарей къ вѣнчанію похода и славныи подвигамъ; они же первѣко способствовали освобожденію христіанскихъ невольниковъ изъ турецкой неволи; они также играли роль первыхъ лѣкарей раненыхъ въ бою воиновъ, потому что звали чудодѣйственную силу различныхъ травъ; вместе съ этимъ они были первыми историками или живописателями козацкихъ подвиговъ и хранителями всѣхъ завѣтныхъ, старокозацкихъ преданій и обычашъ. Поэтому неудивительно, что безъ кобзаря запорожцы не обходились въ своихъ военныхъ походахъ. Въ страшныя минуты передъ рѣшительной битвою запорожцы вдругъ ударялись въ дикое веселье, и тутъ кобзарь имъ былъ столь же необходимъ, какъ трубачъ, играющій боевой маршъ въ войскахъ нашего времени.

Нашъ поэтъ звалъ эту черту характера запорожцевъ и не разъ изображалъ ее въ ириахъ и неотразимо привлекательныхъ образахъ кобзарей—бандуристовъ.

Перебендя, старий, сліпий.—

Хто его не знає?

Віа усюди вештаєтца

Та на кобзі грає,

А хто грас,

Того знають

І дякують люди:

Віа ім тугу розгоняє,

Хоч сам світом нудить.

Вітер віє—повіває,

По полю гузає,—

На могилі кобзарь сидить
 Та на кобзі грає.
 Кругом нега стоя, як море
 Широке, синє.
 За могилою — могила.
 А там тільки урів.
 Сивий ус, стару чуприну
 Вітер розвиває.
 То приляже та послуха.
 Як кобзарь співає¹⁾.

Кобзарі нам розказали
 Про вояни і чвари,
 Про тяжке лихоліття,
 Про люті кари,
 Що лахи нам завдавали,
 Як нас розпинали²⁾,

Годі ж, не журтца,
 Гарно помолітца.
 Говорить кобзарь до гайдамакъ,
 Згадайте Богдана,
 Старого гетьмана,
 Будете панами,
 Та як ми з волками
 Сю піч погуляем,
 Лахів погойдаєм,
 Та так погуляем,
 Некдо засмієтца.
 Земля потрасетца,
 Небо запалає.
 Добре погуляем!³⁾

¹⁾ Кобзарь, СПВ, 1908, 43.

²⁾ Кобзарь, СПВ, 1908, 345.

³⁾ Кобзарь, СПВ, 1908, 87.

Грай, кобзарю! лий, шинкарю!
 Козаки гукали.
 Гуляй, пане, безъ жупана!
 Гуляй, вітре, полем!
 Грай, кобзарю, лий, шинкарю,
 Поки встане доля!
 Взявшишь въ боки, наприєдки
 Нарубки з дідами:
 „Отак, діти, добре, діти!
 Будете панами“!
 Вельможна громада
 Не втерпіла, ударила
 Старими ногами;
 І я дивлюсь, поглядаю,
 Сміюся слезами¹⁾.

Центромъ всего Запорожья, какъ всѣмъ известно, всегда была Сѣчь. Въ Сѣчи жили козаки безъ женъ, и ни подъ какимъ видомъ въ козацкую столицу нельзя было вводить женщину, кто бы она ни была — мать, жена, сестра. Въ противномъ случаѣ виновному грозила страшная казнь „до стовпа та кіями“. Семейные козаки могли жить или по такъ называемымъ зимовникамъ, т. е. хуторамъ, или по селамъ, раскиданнымъ въ различныхъ козацкихъ паланкахъ, говоря нашимъ языкомъ, станицахъ. Такіе козаки назывались зимовчаками, въ наслышку гречкосіями, пекурами, ба-болями, въ отличие отъ тѣхъ, которые жили въ Сѣчи и назывались сѣчевиками или лыцарями. При постоянномъ сношевії сѣчевыхъ козаковъ съ зимовчаками между тѣми и другими выработались особые пароли и термины. Сѣчевые козаки, пріїзжавши въ какой-нибудь зимовникъ, не сѣзвали съ коней, прежде всего должны были три раза прокричать:

«Нугу! нугу! нугу!» Хозяинъ зимовника услыхалъ такой крикъ, отвѣчая пріѣхавшимъ черезъ окно два раза. «Нугу! нугу!» На этотъ крикъ хозяина пріѣхавшіе кричали: «Козакъ з лугу!» — «А з якого лугу? Чи з Великого, чи з Малого? Як з Великого, то йдти до кругу!» отвѣчать вторично хозяинъ черезъ окно своего зимовника и внимательно осматривался въ лицо гостей. Убѣдившись, что то действительно сѣчевые козаки, онъ приглашалъ ихъ вязать коней «до веселъ» и просилъ «до господи».

Этотъ козацкій «звычай» известенъ былъ и нашему поэту.

Аж до Межигорського Спаса

Протанцовав синий,

А за ним і товариство

І весь святий Київ.

Дотанцовав аж до брами,

Крикнув: «Нугу! нугу!

Привітайте, святі ченці,

Товариша з Лугу!»¹⁾.

Хорошо известенъ былъ поэту и обычай такъ называемаго прощанія съ свѣтомъ запорожцевъ, широко распространенный между сѣчевыми козаками.

Преводя молодые годы своей жизни въ кругу сѣчевыхъ козаковъ, среди веселья, цирушекъ и «играшокъ», а чаще всего въ жестокой и упорной борьбѣ съ различными не-пріятелями, запорожецъ подъ конецъ, чувствуя приближеніе грядущей старости и видя себя неспособнымъ къ войнѣ или къ молодецкой жизни, нерѣдко уходилъ въ «ченці», т. е. удалялся въ какой-нибудь изъ монастырей — Самарскій, Могровинскій, Азовскій, чаще всего Межигорскій, близъ

Кієва, і тамъ доживати свой вѣкъ. Уходъ въ „ченці“ иногда устраивался торжественно и сопровождался гомірческимъ весельемъ и грандіозной попойкой. Старый, сивоусый запорожецъ, отправлявшійся въ монастырь „спасатися“, обычно выряжался въ самое дорогое платье, наѣшивалъ на себя блестящее оружіе, набивалъ всѣ срои карманы и кожаный чересъ (поясъ) червонцами, затѣмъ панивалъ музыкантъ, закупалъ нѣсколько куфъ (бочекъ) пильного „зілья“, и до „зілья“ полные возы всякаго лакомства и отправлялся въ какой-нибудь монастырь „спасатися“. „Музки“ ударили „веселой“ и компанія трогалась въ путь. Тутъ всякий, кто желалъ провожать прощальника, пилъ, щѣль на его счетъ и веселился по всю мочь. Впереди всѣхъ на прекрасномъ боевомъ конѣ несся „самъ прощальникъ сивоусый“, который по временамъ сходилъ съ коня и пускался вмѣстѣ съ компаніей „навприсядки“. Всѣхъ встрѣчныхъ и поперечныхъ прощальникъ приглашалъ въ свою компанію и угождалъ имъ „питвомъ і всікими ласощами“, пра чемъ чудилъ весь божій міръ, какъ только можетъ чудить запорожецъ. Увидитъ онъ гдѣ-нибудь на своемъ пути возъ съ горшками, пемдленно подскакиваетъ къ нему, опрокидываетъ его вверхъ колесами, а компанія его уже и выплесываетъ по горшкамъ, разбивалъ ихъ вдребезги. Увидитъ онъ гдѣ-нибудь возъ съ рыбой, тотчасъ опрокидываетъ его, рыбу вездѣ разбрасываетъ и тутъ же приговариваетъ: „Іжте, люде добрі, та помните прощальника“! Наскочить онъ на „перекунку“ съ бубликами, все бублики забираетъ у нея и разбрасываетъ своей компаніи. Увидитъ возъ крамници бочку съ дегтемъ, скачетъ въ самую бочку, танцуетъ въ ней и вылезти оттуда весь обрызганный дегтемъ. Увидитъ шинокъ съ куфами горилки, выпускаетъ всю горилку изъ всѣхъ бочекъ на зем-

ю, забываетъ двери въ шинкѣ и потомъ плаваетъ по горялкѣ, какъ будто по водному озеру, и плавал по горялкѣ, вмокаетъ въ нея свои усы. За всякую школу платить потерпѣвшимъ червонцами, которые разбрасываетъ вокругъ себя «жмелями».

Такъ добирается прощальникъ со своей компанией до стѣнъ монастыря, тутъ останавливается у самой брамы или воротъ обители и стучать въ нее.

- Что такой?
- Запорожець!
- Чесо ради?
- Спасатися!

Ворота отпираются, и прощальникъ тотчасъ скрывается за стѣнами обители.

Въ высокой степени художественно изображенъ обычай прощанія съ свѣтомъ запорожца въ извѣствомъ произведеній поэта «Чернецъ».

У Кнїві, на Подолі,
Було колись і ніколи
Не вернетца, що діялось,
Не вернетца сподіване..

У Кнїві, на Подолі,
Братерская наша воля,
Без холопа і без пава,
Сама собі у жупані
Розвернулася весела,
Оксамитом шляхи стеле
І едзабом застилає
І нікому не звертає.
У Кнїві, на Подолі,

Козаки гуляють:
 Як тут воду, цебром-відром
 Вино розливають;
 Лехи, шинки з шинкарками,
 З винами, медами
 Закупили запорожці
 Тай тиуть коряками!
 А музика реве, грає,
 Людей звеселяє,
 А із Братства те бурсацтво
 Мовчки виглядає;
 Нема голій школі волі,
 А то б догодила!

Кого ж тут там з музиками
 Люде обстутили?

В червоних штанях оксамитних
 Матнею вузницю мете,—
 Іде козак...

Старий ударяв в закаблучки,
 Аж встала курава. Отак!
 Та ще й приспівує козак...

Дотанцював аж до брами.
 Крикнув: „пугу! пугу!...
 Привітайте, святі ченці.
 Товарища з Лугу!..“
 Свята брама одчинилася.
 Козака впустили;
 І знов брама зачинилася,
 На вік зачинилася
 Козакові...

Хто ж цей сивий
Попрошався з сітом?
Семен Палий запорозець,
Лихом недобитий.¹⁾

Рѣдкое явление представляло собой запорожская Сечь по составу своего войска. Кого тутъ только не было! Українцы, поляки, литовцы, белорусы, великороссы, ливны, болгаре, волохи, черногорцы, татары, турки, жиды, калмыки, грузины, иѣмцы, французы, итальянцы, испанцы, англичане! Главный процентъ, разумѣется, украинцы, между которыми растворились всѣ остальные народности, какъ капли вина растворяются въ большомъ сосудѣ съ чистой водой.

Приходили въ Сечь люди по различнымъ причинамъ: и по волѣ, и по неволѣ. Тамъ были и тѣ, которые искали себѣ свободы отъ различныхъ притѣснителей на родинѣ, и тѣ, которые чувствовали у себя силу богатырскую и хотѣли показать ее на ратномъ полѣ, и тѣ, которые желали постоять за вѣру предковскую и за отчизну дорогую, и тѣ, которые просто искали куска хлѣба для своего пропитанія, наконецъ и тѣ, которые не знали своихъ отцовъ и должны были выслушивать на мѣстѣ родины насмѣшливые укоры по адресу своихъ матерей.

Ой країнуди сірі гуси
В зву на ставу:
Стала на все село слава
Про тую вдову.
Не так слава, не так слава,
Як той поговор,
Шо заїздив козак з Сечи
До вдови на двір
• • • • •
Не минула таз слава,

Не марне пішла:
 Удовиця у масниці
 Сина привела.
 Згодувала та малого.
 До школи дала,
 А із школи его взяла.
 Коня купила;
 А кова ему кутила,
 Сідельце сама
 Самим шовком вишвала.
 Златом окула;
 Одягла его въ червоний
 Жупан. дорогий,
 Посадила на коника:
 „Гляньте, вороги!
 Подивітесь”! Тай повела
 Коня вдовж села.
 Тай привела до обозу,
 В військо одала,
 А сама на прощу в Київ
 Въ черници пішла. ¹⁾

Держа высоко знамя правды и чести, запорожцы глубоко ненавидѣли всякую неправду, ложь и обмань и карали это даже слабый полъ, хотя въ другихъ случаяхъ они были истинными рыцарями по отношению къ женщинамъ.

Поэтъ выразилъ это въ прекрасномъ стихотвореніи „У тієї Катерини хата на помості”.

У тієї Катерини
 Хата на помості;
 Із славного Запорожжя
 Наїхали гости;

1) Кобзарь, 1906, 471.

Один Семен Босий,
 Другий Іван Голій,
 Третій, славний Вдовиченко.
 Іван Ярошенко:
 — Зъздили ми Польщу
 І всю Україну,
 А не бачили такої,
 Як ся Катерина.
 Один каже: „Брате!
 Як би я багатий,
 То оддав би все золото
 Оцій Катерині
 За одну годину“.
 Другий каже: „Друже!
 Як би я був дужий,
 То оддав би я всю силу
 За одну годину
 Оцій Катерині“.
 Третій каже: „Діти!
 Нема того в світі,
 Чого б міві не зробити
 Для цієї Катерини
 За одну годину“.
 Катерина задумалась
 І третему каже:
 „Есть у мене брат єдиний,
 У неволі вражій,
 У Криму десь пропадає,
 Хто его достане,
 То той міві, запорозці,
 Дружиною стає“!

Разом повстали,
 Копей посідали,
 Поїхали визволяти
 Катрінного брата.
 Одинъ утонувши
 У Дніпровім гирлі,
 Другого в Козлові
 На кіл посадили,
 Третій Іван Ярошенко,
 Славний Вдовиченко,
 З лютої неволі,
 Із Бакчисараю
 Брата вязволяє.

Заскрипіли рано двері
 У великій хаті.

„Вставай, вставай, Катерино,
 Брата зострічати”!
 Катерина подивилася
 Тай заголосила:

Це не брат мій, це—мій милій!
 Я тебе дурнила.

„Одурила”! І Катрінні
 Додолу скотилась
 Головонька! „Ходім, брате,
 З поганої хати”!
 Поїхали запорожці
 Вітер доганяти.

Катерину чорнобриву
 В полі поховали,
 А славні запорозці
 В степу побратались.¹⁾

¹⁾ Кобзарь, 1908, 428.

Інтересно сопоставити приведене стихотвореніє поета съ народною українською піснею на таку же тему, додержану до нашихъ днівъ во множествѣ варіацій.

У Марусі хата на ломості,
 Приїхали до Марусі три козаки в гости.
 Один каже: «Я Марусю люблю»;
 Другий каже: «Я Марусю возьму»;
 Третій каже: «Я до шлюбу стану».
 А котої міні козаченьки, дружиною стане?
 Обізвався козак молодівський:
 «Есть у мене три коники в ставі:
 Один коник, як орел чорнєвський,
 Другий коник, як лебедь біленький,
 Третій коник, як голуб сивенький.
 Тим чорнєвським до моря доїду.
 Тим біленьким море переїду.
 Тим сивеньким трізілля достану,
 Тризілля достану таки тобі дружиною стану».
 Ой став козак трізілля копати,
 Стала ему зозуля кувати:
 «Ой не копай, козаче, трізілля,
 Бо йде уже Маруся з весілля».
 Везе козак Марусі трізілля,
 А Маруся з церкви іде із весілля;
 Лівою рукою Марусю вітає,
 Правою рукою шабельку хапає.
 А в козака шабелька дзвеніла,
 У Марусі головка злетіла.
 Оде тобі, Марусю, весілля,
 Не посытай козака по зілля!

Було б тобі, Марусенько, та так не казати.
 Я б не іхав тризілля копати,
 Не на тее мати на світ порожала,
 Щоб козака дівка на глум підіймала.¹⁾

Таковы частныя черты запорожского быта, которыя изобразилъ и обезсмертилъ въ своихъ произведеніяхъ нашъ гениальный поэтъ, Т. Г. Шевченко.

Но великий художникъ украинскаго слова, кроме частныхъ чертъ запорожского быта, изобразилъ въ художественныхъ образахъ и живыхъ историческихъ лицъ славнаго пивового лицарства, проникнутыхъ высокими идеалами службенія своей родинѣ и всему славяно-русскому люду.

Если можно теченіе исторической жизни какого-либо народа разбивать на главы или періоды, то въ исторіи запорожскаго козачества можно отмѣтить три періода: 1) Борьба съ мусульманскимъ міромъ, т. е. борьба съ турками и татарами; 2) Борьба съ католическимъ міромъ, съ поляками и ополяченными русскими; 3) Борьба съ московскимъ правительстvомъ, старавшимся, вслѣдствіе своего централизаціоннаго стремленія, постепенно сократить, а потомъ и совсѣмъ уничтожить козацкія вольности.

На историческомъ фонѣ всѣхъ этихъ трехъ періодовъ вырисовуются фигуры, поражавшія современниковъ и поражающіе отдаленное поколѣніе своими изумительными подвигами, своею несокрушимою мощью и своею беззавѣтною и безпредѣльною любовью къ родинѣ.

1) Чубинскій, т. V, 366, № 718, 112, № 244; Метлинскій, 104; Головацкій, I, 112, № 24, II, 594, № 30; Гатцуцъ. Ужинокъ рідного поля, 243; Лавренко, 146, № CLIII, 200 писемъ, № 180; Житенскій, 303, Живи струни, № 116; Харьковскій сборникъ XI, 392, № 43; Гринченко, Этнографические материалы, II, 234—241; Эваринцій, Малороссійскія народныя пѣсни, № 252.

Борьба запорожцевъ съ мусульманскимъ міромъ нача-
лась уже съ XVI вѣка и была жестока, упорна и безпре-
рывна, такъ какъ она шла не за что иное, какъ за суще-
ствование той или другой народности на землѣ.

Иль историческихъ лицъ этого периода внимание памят-
ного поэта приходили къ себѣ въ особенности два казацкихъ
предводителя-героя, Иванъ Подковъ и Петъръ Конишевичъ
Сагайдачный.

Въ жестокой и упорной борьбѣ съ турками Подковъ
слюстилъ свою голову на плахѣ въ 1578 году, 16 июня, во
Львовѣ, по настоянию турецкаго султана, а по приказу поль-
скаго короля Стефана Баторія, трепетавшаго передъ султа-
номъ и работливо подчищавшаго малйшему желанию его.

О казни Подковы имѣется подробное описание современ-
ника-очевидца, написанное на латинскомъ языке и сохра-
нившееся въ архивѣ папскаго Ватикана, въ Римѣ.

Послѣ цѣлаго ряда походовъ противъ турокъ и находившихся въ вассальной зависимости отъ нихъ молдаванъ, Иванъ Подковъ, по совѣту брацлавскаго воеводы Ина Зба-
ражскаго, явился добровольно къ польскому королю, чтобы
оправдать передъ нимъ свои поступки, въ надеждѣ, что ко-
роль благосклонно приметъ и выслушаетъ его. Но король
сурово встрѣтилъ Подкову и велѣлъ отправить его сперва
въ Рову, а потомъ во Львовъ, куда прибыли турецкій ча-
ушъ и вадашскій посланникъ съ подарками королю. Оба
посла требовали головы Подковы. Въ понедѣльникъ, 16 ю-
ня, рано утромъ, король выѣхалъ изъ города (Баршавы),
отправившись будто бы на охоту. Передъ отѣздомъ онъ от-
пустилъ изъ предосторожности чауша и приказалъ воору-
жить горожанъ и затворить городскія ворота, ибо ему вну-
шалъ подозрѣніе необыкновенный напытъ вооруженнаго на-

рода, пришедшего видеть Подкову. По отъезду короля и по принятии всѣхъ мѣръ предосторожности, около 14 часа былъ приведенъ несчастный князь (Подкова) съ свободными руками, по особой милости, дарованной ему по прочтеніи смертнаго приговора. Прошелось два раза по мѣсту казни, по гладилъ бороду, посматривалъ на народъ, безъ боязни смерти, Подкова просилъ народъ утихнуть и, когда звонилась тишина, обратился къ нему съ слѣдующею рѣчью:

«Господа поляки! Я приведенъ на казнь — не знаю за что, ибо не вѣдаю за собой вины, заслуживающей такого наказанія. Знаю только одно, что я всегда сражался храбро и съ достоинствомъ противъ враговъ христіанскаго имени и всегда старался о выгодахъ и пользѣ для отечества нашего; быть оплотомъ противъ непріятеля было постоянно мою мыслю; удержать ихъ въ границахъ ихъ и не дозволить имъ переправиться черезъ Дунай, но не могъ привести въ исполненіе своей задуманной мысли, Богъ вѣдаетъ по какой причинѣ, преимущественно же по винѣ того, довѣрившися коему, я пришелъ сюда¹⁾; но надѣюсь на Бога, что Онъ покараетъ измѣнника за невинную мою кровь. Знаю одно только, что я долженъ умереть отъ руки палача, ибо, такъ приказалъ поганый песь, турокъ, вашему королю, своему слугѣ, а король вашъ — палачу. Смерть мнѣ ни по чѣмъ. Но помните, что не пройдетъ много времени, и вы не избѣжите моей участи и, по волѣ поганаго пса, будутъ отправлены въ Константинополь ваши имущества, ваши головы и головы вашихъ королей²⁾.

Помолчавъ немнogo, онъ сталъ просить, чтобы не причинили никакого зла восьми его слугамъ и товарищамъ, всег-

¹⁾ Воеводы Яна Збаражскаго.

да храбро сражавшимся за республику (Речь—Посполитую) и дозволили имъ похоронить его тѣло.

Въ народѣ былъ слышанъ плачъ и ропотъ; но не было возможности подать ему помощь. Онь винилъ за здоровье земляковъ чашу вина, поднесенную ему однимъ изъ товарищъ, еще два раза прошелся и подошелъ къ стахъ. Замѣтивъ солому, поставленную уму подъ ноги, онъ воскликнулъ: "Боже мой! Неужели я недостоинъ преклонить колена на чтонибудь благородное", и съ этими словами приказалъ пристави стражѣ изъ дома коверъ. Съ молитвою на устахъ, безъ боинъ, онъ ждалъ смертнаго удара. Отрубленную его голову трижды показали народу. Народъ рыдалъ и ропталъ, но долженъ былъ смыкнуть передъ направлениями противъ него дулами ружей. Слуги Подкова положили трупъ въ изготовленный имъ самимъ зеленый гробъ и отнесли въ ближайшую православную церковь. Казнь Подкова произвела всеобщее неудовольствие и много повредила королю въ глазахъ народа. ¹⁾

Еще болѣе выдающуюся личность представляла собой воспѣваемый поэтомъ гетманъ украинскихъ и имѣстѣ стѣмъ кошевой атаманъ запорожскихъ козаковъ, Петръ Конашевичъ Сагайдачный, всю жизнь свою не покладавший оружія въ борьбѣ съ мусульманами и скончавшій свою славную жизнь въ 1622 году, 10 апрѣля, послѣ тяжелой раны, полученной имъ во время сраженія подъ турецкою крѣпостью Хотиномъ.

Это былъ непобѣдимый воинъ, великий дипломатъ-политикъ, глубокій патріотъ-украинецъ и даже ученый изслѣдователь, написавшій, по выражению литовскаго канцлера Льва

1) Эварницкій, Исторія запорожскихъ козаковъ, СПБ, 1897, III 606.

Сапъги, врага всего украинскаго, „предрагоцѣнное“ сочиненіе обѣ упіи.

Выѣхать изъ Киева и очутившися на Запорожье въ 1601 году, Сагайдачный предпринялъ оттуда цѣлыи рядъ морскихъ походовъ противъ турокъ и татаръ въ 1607, 1608, 1609, 1613, 1614, 1615 и 1616 годахъ и при этомъ изъялъ приступомъ и разорилъ бусурманскіе города— Очаковъ, Нереконъ, Синопъ, Трапезонъ, Кафу, подходить къ самому Константинополю и сжегъ возлѣ него дѣй пристани, Мизевъ и Архіоки.

Удивительные успѣхи запорожскихъ козаковъ во всѣхъ этихъ походахъ противъ бусурманъ объясняются именно тѣмъ, что во главѣ козацкаго войска стоялъ такой геніальный вождь, какимъ былъ Петръ Конашевичъ Сагайдачный. Такихъ успѣховъ запорожскіе козаки до Сагайдачнаго никогда не имѣли, да и послѣ него не всегда, кромѣ походовъ при кошевомъ атаманѣ Иванѣ Сиркѣ.

И вездѣ цѣлью походовъ Сагайдачнаго на мусульманъ было не столько желаніе добычи и славы, сколько благородное побужденіе вызволять изъ тяжкой турецкой неволи пленныхъ христіанъ.

Трижды тяжела была участъ тѣхъ несчастныхъ христіанъ, какіе попадали къ бусурманамъ въ пленъ.

Стариковъ-невольниковъ турки отдавали своимъ младымъ сыновьямъ, которые учились на нихъ стрѣлять, прицѣливаясь въ нихъ, какъ въ мишень, причемъ для того, чтобы пленники не могли отъ нихъ уходить, подрезывали имъ предварительно въ подковыкахъ жилы ножомъ.

Невольниковъ среднихъ лѣтъ турки частію засыпали въ далекіе свои города и голодныхъ, измученныхъ и изувѣченныхъ заставляли работать самыя тяжелыя, каменные и

другія работы съ самаго раннаго утра и пока настанетъ
ночь, частію же сажали на такъ называемыя каторги, т. е.
большія, морскія суда въ тамъ приковывали желѣзными кат-
далами къ обоячъ бортамъ, заставляя каждого изъ нихъ
дѣствовать весломъ. Сидя на судахъ каторги въ лѣтній зной,
зимнюю стужу, сырую осень совсѣмъ безъ сорочки и полу-
чая ежеминутные ущеры вдоль всей спины деревяною тавол-
говою (родъ лозы) отъ приставниковъ судна, турецкихъ или
потурецкихъ башей, голодные, изможденіе, облитые кровью,
несчастные невольники жалобно изывали къ милосердному
Богу и просили Его вызволить ихъ изъ тяжкой бусурганской
неволи въ христіанскіе города. Нѣкоторые изъ невольниковъ
сидѣли годы, десятки годовъ, пока каторга не разваливалась
отъ ветхости и пока ее не вводили въ гавань для починки.
Но тогда оказывалось, что многіе изъ каторжанъ-невольни-
ковъ совсѣмъ отвыкали ходить, падали въ изнеможеніи на
землю и тутъ же умирали на мѣстѣ. При малѣйшей попыт-
кѣ бѣжать кого либо изъ невольниковъ, сидѣвшихъ на ка-
торгѣ, такого немедленно осѣпляли или же совсѣмъ кара-
ли на смерть.

Глубоко трагично представлено бѣдствіе несчастныхъ
невольниковъ у нашего поэта въ одномъ изъ его высокоху-
дожественныхъ произведений „Невольник“

У неділю вранці рано
Свє море грабо:
Товариство кошового
На раді прохало:
 «Благослови, отамане,
 Байдаки спускати,
 Та за Тевдер погуляти,

Турка пошукати».
 Чайки й байдаки спускали,
 Гарматами рештували,
 З Дніпрового тирза, широкого випливали
 Серед ночі темної,
 На морі синему
 За островом Тандером потопали,
 Пропадали.

Один потопає,
 Другий виринає,
 Козацтву-товариству із синеї хвилі рукою махає
 І зично гукає:
 «Нехай вам, панове-товариство, Бог допомогає»,
 І в синій хвилі потопає,

Пропадає.

Тільки три чайки, слава Богу,
 Отамана курінного,
 Сирота Степана молодого,
 Сине море не втопило,
 А в турецьку землю, агирянську,
 Без кормил прибило.
 Тоді сироту Степана,
 Козака лейстрового,
 Отамана молодого,
 Турки-яничари зловили,
 З гармати грімали,
 В кайдани кували,
 В тяжку неволю завдавали.
 Ой, Спасе наш Межигорський,
 Чудотворний Спасе,

І зютому ворогові
Не допусти власті
В турецьку землю, в тяжкую неволю.
Там кайдани по три пуда,
Отаманам по чотири.
І світа Божого не бачать, не знають,
Під землею камінь ламають,
Без сповіді святої умирають,
Як собаки здизають,
Пропадають.

І згадав сирота Степан в неволі
Свою далеку Україну,
Плаче, рыдае,
До Бога руки здіймає,
Кайдани ламає,
Утікає на вольную волю...
Уже на третєму полі
Турки-иничари догнали,
До стовпа вязали,
Очі виймали,
Гарячим залізом вишікали,
В кайдани кували,
В тюрму посадили
Тай замурували ¹⁾.

Въ другомъ стихотвореніи „Гамалія“ нашъ поэтъ живо, ярко и въ высокой степени трагически изобразилъ плачъ невольниковъ въ турецкой неволѣ и вызволеніи ихъ запорожцами, предводимыми атаманомъ Гамаліей, изъ бусурманской столицы Царьграда.

¹⁾ Кобзарь, СПБ, 1908, 214—216.

Ой, нема, нема ні вітру, пі хвилі
 Із нашої України!
 Чи там раду радять, як на турка стати?
 Не чуємо на чужині.
 Ой, повій, повій, вітрє, через море
 Та з Великого Лугу,
 Суши наші слези, заглуши кайдани,
 Розвій нашу тугу!
 Ой, заграй, заграй, синесеньке море,
 Та під тими байдаками,
 Що пливуть козаки, тільки мріють шапки.
 Та на сей бік за нами!
 Ой Боже наш, Боже! Хоч і не за нами,
 Неси ти іх з України:
 Почуємо славу, козацькую славу,
 Почуємо тай загинем!*

Отак у Скутарі козаки співали.
 Співали сердеги, а слези лились,
 Лилися козацькі, тугу домовляли.
 Босфор аж затрясся, бо з роду не чув
 Козацького плачу: застогнав широкий,
 І хвялю, ревучи, далеко-далеко
 У синее море на ребрах послав.
 І море ревнуло Босфорову мову,
 У Лиман погнало, а Лиман Дніпрові
 Тую журбу-мову на хвилі подав.
 Зареготовся дід ваш дужий,
 Аж піва з уса потекла.
 «Чи спиш, чи чуеш, брате-Луже?
 Хортице-сестро?»

Загула

Хортиця з Лугом: „Чук, чую!“
 І Дніпро уєряті байдаки.
 І заспівали козаки.

— Наш отаман Гамалій,
 Отаман завзятий,
 Забрав хлопців тай поїхав
 По морю гуляти,
 По морю гуляти,
 Слави добувати,
 Із турецької неволі
 Братів визволити.
 Ой приіхав Гамалія
 Аж у ту Скутару;
 Сидять брати запорожці,
 Дождають кари.
 Ой як крикнув Гамалія:
 „Брати, будем жити,
 Будем жити, вино пити,
 Яничари бити,
 А курені килимами,
 Оксамитом крити!“
 Визітали запорожці
 На лан жито жати;
 Жито жали, в кони клали,
 Гуртом заспівали:
 «Слава тобі, Гамаліе,
 На весь світ великий,
 На весь світ великий,
 На всю Україну,

Що не дав ти товариству
Згинуть на чужині». ¹⁾

Гамалія не действительное, историческое лицо, а вымышленное; это типъ запорожского кошевого атамана, какъ Тарасъ Бульба у Гоголя типъ козацкаго предводителя. Къ типу Гамаліи никто такъ не подходитъ, какъ гетманъ — кошевой Петръ Конашевичъ Сагайдачный, славный и непобѣдимый герой въ борьбѣ противъ бусурманъ. Касаясь Сагайдачнаго, нашъ поэтъ подъ влияниемъ историковъ своего времени, допускаетъ въ отношеніи его двѣ погрѣшиности, называлъ его чернецомъ и прибавляя къ его фамилии „Сагайдачный“ другую фамилию „Конашевичъ“, точно у него была двойная фамилия: Конашевичъ-Сагайдачный ²⁾. Въ действительности, какъ теперь точно доказано, Конашевичъ означаетъ не фамилию, а отчество Сагайдачнаго.

Въ помяннику гетмана Сагайдачнаго, найденномъ въ Киевскомъ Михайловскомъ Златоверхомъ монастырѣ, писанномъ киноварью и напечатанномъ три раза — проф. М. А. Максимовичемъ, Каманинымъ и Щуровскимъ, написано: „Помяни Господи рабъ своихъ: Петра, Конона, Елисея (съ боку приписано: Казновскаго), Якова гетмана (съ боку приписано: Бородовка Неродичъ. ³⁾)

Историки Малой Россіи XVIII и начала XIX в., не знаящие о существованіи такого документа, приняли отчество Сагайдачнаго „Конашевичъ“ (по малорусски Кононъ — Ковашъ) за фамилию и потому дали поводъ ошибаться въ этомъ случаѣ и нашему поэту.

¹⁾ Кобзарь, 1908, 151, 155.

²⁾ Кобзарь, 1908, 92, 152.

³⁾ Записки наукового товариства імені Шевченка, XXXIII, Miscellanea, 1—21.

То обстоятельство, что Сагайдачный, какъ ревнитель православной церкви, записался членомъ въ Киевское Бого-законное братство, даю правоъ иѣменному историку XVIII вѣка Энгелю, писавшему о запорожцахъ, сообщить дожное свѣдѣніе о томъ, будто бы Сагайдачный подъ конецъ жизни постригся въ монаха, и ввести этимъ самимъ въ заблужденіе историка Малой Россіи Бантышь-Каменскаго, а за нимъ и нашего поэта Т. Г. Шевченка¹⁾.

Такова тѣ историческая фигура, которая представлена нашимъ поэтомъ на фонѣ борьбы запорожцевъ съ мусульманами.

На фонѣ борьбы запорожцевъ съ католиками, т. е. поляками и ополченными украинскими панами, представлены поэтомъ также очень яркіе типы и между ними Тарасъ Три-сило, въ концѣ XVI столѣтія, въ поэмѣ „Тарасова піч“ и Максимъ Залознякъ, „певший запорожецъ“, въ 1768 году, въ поэмѣ „Гайдамаки“.

Въ особенности ярко изобразилъ нашъ поэтъ гайдамацкое движение. И ярко и вмѣстѣ съ тѣмъ правдиво. Въ этомъ отношеніи его пониманіе народно-гайдамацкаго движения гораздо ближе къ исторической правдѣ, нежели точка зреїнія на это событие вѣкоторыхъ исследователей нашего времени.

„Гайдамаки—не воины,—
Разбойники, воры,
Пятно въ нашей исторіи!“
Брешеш, людоморе:
За святую правду, волю
Розбійник не встане,
Не розкуе закованій

1) Кобзарь, СПБ, 1908, 156.

У вашій кайдані
Народ темний: не зриже
Лукасого сина;
Не розібре живе серце
За свою країну.¹⁾

Гайдамацьке дієніє, завершившееся кровавимъ собачтвемъ— „Уманской рѣки“, було виразнимъ событіемъ по-ловини XVIII вѣка въ правобережной или польской Українѣ. Оно не представляло собой отдельного явлениа въ історії Малої Россії; оно стояло въ органическій связи со всією предшествовавшею исторіей малороссійского народа и представляло собой продолженіе стародавней борѣбы южнорусскаго козачества съ польскимъ панствомъ и украино-польскимъ жидовствомъ. И по характеру, и по пріемамъ, и по самымъ причинамъ гайдамацьке дієніє— повтореніе козацкихъ дієній, съ тою только разницею, что въ козацкихъ дієніяхъ принимали участіе всѣ сословія України, кромѣ царскаго; тогда какъ въ гайдамацькому дієнії сыграло роль главнымъ образомъ крестьянськое сословіе.

Причинъ, создавшихъ гайдамачину въ правобережной Українѣ, было двѣ— экономическая и релігіозная, т. е. тогъ экономической и въ особенности релігіозный гнетъ, въ котормъ очутилась правобережная Україна подъ властью Польши съ начала и особенно съ половины XVIII столѣття.

Въ 1711 году, вслѣдствіе неудачнаго похода русскаго царя Петра въ предѣлы Турціи, правобережная Україна, принадлежавшая дотолѣ Россіи, по прутскому миру, отошла къ Польшѣ, а народъ ея былъ переселенъ на лѣвобережную Україну.

¹⁾ Кобзарь. СПБ, 1908, 270.

Получивъ въ свои руки правобережную Украину, Польша одну часть ея земель сдѣлала коронною, а другую, болѣшую, часть раздала шляхетскому сословію. Шляхтичи, нуждаясь въ рабочихъ рукахъ, начали привлекать на свои земли крестьянъ, объявляя имъ свободу (т. е. льготу) отъ податей на разные сроки, отъ 10 до 25 лѣтъ и болѣе. Тогда многие изъ крестьянъ, до крайности стѣсненные помѣщиками въ центральныхъ областяхъ Польши и Литвы, потянулись на новые, свободныя отъ податей, земли и скоро заселили весь край „слободами“. Но по мѣрѣ заселенія края сроки свободы постепенно сокращались помѣщиками, такъ что къ половинѣ XVIII в. крестьянская масса въ польской Украинѣ оказалась въ такомъ же точно закрѣпощенномъ состояніи, какъ и въ центральныхъ областяхъ Речи Посполитой.

Тягостное положеніе вызвало цѣлый рядъ открытыхъ восстаній со стороны южно-русского населенія въ польской Украинѣ въ 1738, 1750, 1764 годахъ и, наконецъ, разразилась въ 1768 г. „Уманской рѣзней“. Эти-то восстанія крестьянъ въ правобережной Украинѣ и называются въ исторіи Малой Россіи гайдамаччиной, каковое название заимствовано отъ татарского слова „гайдамакъ“—идти впередъ, бросаться („гайда“—коревъ и „мак“—окончаніе, какъ бирмак—брать, кукля—мак—процветать, бис—мак—умирать, ток—мак—выливать и т. д.).

Къ этой первой причинѣ восстанія, экономической, присоединилась въ другой, религіозная, которая придала восстанію характеръ страшной ожесточенности со стороны православного населения по отношенію къ панамъ-католикамъ и ихъ пособникамъ въ дѣлѣ угнетенія народа, евреямъ.

Трудно себѣ представить, чтобы въ XVIII вѣкѣ, вѣкъ просвѣщенія въ Западной Европѣ, въ вѣкъ особенного по-

лета философії и широкой пропаганды о вѣротерпимости, могло существовать такое гонение на православную вѣру, какое было воздвигнуто на нее въ это время въ заднѣпровской Украинѣ. Хотѣлось бы вовсе не вѣрить въ существование тѣхъ насилий, какія допускались католиками въ отношеніи христіанъ православной вѣры; но самые факты, голье, протокольные, беспристрастные и не подверженныя ни малѣйшему сомнѣнію, говорятъ о невѣроядныхъ насилияхъ со стороны католиковъ надъ православными въ польской Украинѣ. Достаточно познакомиться съ жизнью и дѣятельностью извѣстнаго архимандрита Чигиринскаго Мотронинскаго монастыря, Мелхиседека Значко-Яворскаго, чтобы видѣть, какимъ ужасамъ, какимъ насилиямъ и издѣвателствамъ подвергался этотъ человѣкъ, управлявшій съ 1753 года Мотронинскимъ монастыремъ, и какія муки терпѣлъ, заодно съ архимандритомъ, православные священники, иночи и простые міряне, выступавши открытыми защитниками своей вѣры¹⁾.

Но когда варварства со стороны поляковъ надъ православнымъ населеніемъ дошло до крайнихъ предѣловъ, тогда въ украинскомъ народѣ выросла и созрѣла страшная месть угнетателямъ. Народъ украинскій не упалъ окончательно духомъ, не потерялъ своихъ силъ, не преклонился безропотно передъ жестокими мучителями и ждалъ только почина для расплаты со своими лютыми врагами.

Такой починъ былъ сдѣланъ запорожскими козаками. Православные монахи, священники и простые міряне, покидая польскую Украину, уходили за пороги Днѣпра и тамъ въ яркихъ краскахъ изображали тѣ бѣды, какіе подвергалось населеніе Украины со стороны униатовъ и католиковъ. Эти

¹⁾ Лебединцевъ, Архимандритъ Мелхиседекъ Значко-Яворскій Кіевъ, 1861.

жалобы вызвали къ действию некоторыхъ лицъ изъ запорожскаго позового товариства. По различнымъ балкамъ, остропашь и по байракамъ запорожскихъ вольностей начали собираться летучие отряды гайдамакъ съ целью жестокой мести полякамъ, насилиемъ всего православнаго населения въ южнобугровской Украинѣ.

Во главѣ народнаго движенія стаѣ знаменитый предводитель Максимъ Осдоровичъ Балхвиникъ, сперва запорожскій казакъ, потомъ послушникъ Чигиринскаго Могронинскаго монастыря; и тогда поляки узнали, что такое месть цѣлаго народа и къ какимъ ужаснымъ последствіямъ она приводить.

Иркими, можно сказать, кровавыми красками изображено у нашего поэта гайдамацкое движеніе. Самъ предводитель гайдамакъ нарисованъ имъ во весь его гигантскій ростъ.

Сини мої, гайдамаки!

Світ широкий, воля,—

Ідіть, сини, погуляйте,

Пошукуйте долі!

Сини мої невеликі,

Нерозумні діти!

Хто вас щиро без матері

Привітає в світі?

Сини мої, орли мої,

Летіть в Україну!

Хоч і лихо зострінетца,

Так не на чужині...

Задзвонили в усі дзвони

По всій Україні,

Закричали гайдамаки:

«Гине шляхта, гине!
 Гине шляхта! Погуляем...
 Та хмару нагріем.
 Задзвонили, задзвонили!
 Пішла зуна гаєм...»

Літа орел, літа сизий
 По-під небесами,
 Гуля Максим, гуля батько
 Степами, лісами.
 Ой літає орел сизий,
 А за ним орлята,—
 Гуля Максим, гуля батько,
 А за ним хлоп'ята:
 Запорожці ті хлоп'ята,
 Сини его, діти.
 Поміркує, загадає,
 Чи бити, чи пити,
 Чи танцювати, та й ушкварятъ,
 Аж земля трясетца;
 Заспіває—заспівають,
 Аж лихо смієтца;
 Горілку, мед не чарково—
 Постовцем черкає,
 А ворога, заплюшивши,
 Ката, не минає.
 Отакий-то наш отаман,
 Орел сизокрилый!
 І воює, і гардює
 З усієї сили—
 Нема в его ві оселі,

Ні саду, ні ставу,
 Степ і море—скрізь битвій шлях,
 Скрізь золото, слава.
 Шануйтеся ж, вражі ляхи,
 Скажені собаки:
 Їде Залізняк Чорним шляхом,
 За ним гайдамаки.¹⁾

 „Отак! отак! Добре, діти!
 Мордуйте скажених!
 Добре, хлопці[“]! на базарі
 Залізняк тубає.
 Кругом пекло; гайдамаки
 По певлу гуляють.

 А Ярема страшно глянуть—
 По три, по чотири
 Так і кладе. „Добре, сину!
 Матері іх хира!
 Отак, отак! В раю будеш,
 Або есаулом.

 Гульй, сину! Ну-те, діти!”
 І діти майнули
 По горищах, по коморах,
 По лехах, усюди;
 Всіх уклалі, все забрали,
 Улиці, базари
 Крились трупом, плили кровлю.
 „Мало відним карві!
 Ще раз треба перемучити,
 Щоб не повставали

Некрещені, кляті душі^{а)} ! !)

Зійшло сонце, Україва—
 Де пазала, тіла,
 А де шляхта, запершися,
 У будинках жліза
 Скрізь по селах шибениці:
 Навішаво трупу—
 Тільки старших, а так шляхти
 Купою на купі.
 На улицях, на розпутах
 Собаки, ворони
 Ідуть шляхту, клюють очі,—
 Ніхто не боронить...
 Та й вікому: осталися
 Діти та собаки,—
 Жінки навіть з рогачами
 Пішли в гайдамаки.

Оттаке-то було лихо
 По всій Україні!
 Гірше пекла... А за віщо?
 За що люде гинуть?
 Того ж батька, такі ж діти,
 Жити б та брататьця!
 Ні, не вміли, не хотіли,—
 Треба розъеднатица!
 Треба крові брата, крові,
 Бо заздро, що в брата

Е в коморі і на дворі—

І весело в хаті.

„Уб'єм брата! Спалим хату”!—

Встала й весна, чорну землю.

Сонну розбудила,

Уквітчала її ристом,

Барвінком покрила;

І на полі жайворонок,

Соловейко в гаї

Землю, убрани весною,

В ранці зострічає...

Рай та й годі! А для кого?

Для людей... А люди?

Не хотять на него глянути,

А глянуть, огудять.

Треба кровлю домалювати,

Освітіть пожаром;

Сонця мало, рясту мало

І багато хмаря.

Пекла мало!.. Люди, люди!

Коли то з вас буде

Того добра, що маєте?

Чудні, чудні люди!

Не спинила весна крові,

Ні злістя людської.

Такожо глянуть; а згадаем—

Так було і в Трої,

Так і буде.

Гайдамаки

Гуллють, караютъ;

Де проідуть — земля горить;
Кровью підливает.

Придбав Максим собі сина
На всю Україну;
Хоч нерідний син Ярема,
Л щира дитяна.

„Гуляй, сину!
Поки доля встане,
Погуляем!“

Погуляли:
Купою на купі
Од Київа до Умані
Лягни ляхи трупом.

Як та хмара, гайдамаки
Умань обступили
Опівночі; до схід сонця
Умань затопили
Затопили, закричали:
„Караї ляха знову!“
Покотились по базару
Кінні пагодові;
Покотились малі діти
І каліки хворі,
Гвалт і галас. На базарі,
Як посеред моря
Кривавого, стоїть Гонта
З Максимом завзятим.
Кричать удвох: „Добре, діти!
Отак іх проклятих!

10

Отаке-то робилося.
Боитъ серце, якъ згадаеш:
Старихъ славянъ діти
Впились кровлю. А хто винен?
Ксендзи, езуїти¹⁾).

Такова та яркая и вмѣстѣ съ тѣмъ потрясающая картина, набросанная рукой великаго художника украинскаго слова на фонѣ борьбы запорожцевъ съ католическимъ міромъ.

По воюясь безпрерывно съ турками, татарами и ляхами, запорожскіе козаки всѣми силами отстаивали свои вольности, т. е. свою личную и гражданскую свободу и отъ московскаго правительства, стремившагося постепенно сократить, а потомъ и совсѣмъ уничтожить козацкія вольности.

Волю больше всего изъ свѣтѣ любили запорожцы. Да и кто ее не любить? И звѣрю, и птицѣ, и рыбѣ въ водѣ— всѣмъ она, по выражению запорожцевъ, мила. Свою независимость горячо отстаивали запорожцы и цѣлыхъ 15 лѣтъ противились введенію крѣпостничества на Украинѣ, что составляетъ немаловажную заслугу передъ цѣзымъ міромъ въ вопросѣ о развитіи правъ человѣческихъ.

Въ этотъ періодъ исторіи запорожскаго козачества, на всемъ его протяженіи, выдигались рѣдкіе по своей стойкости и несокрушимости типы, начиная съ кошевого Ивана Сирка, отказавшагося повиноваться гетману Богдану Хмельницкому, послѣ присоединенія Малой Россіи къ Великой въ 1654 году, и кончая кошевымъ Константиномъ Гордіенкомъ, въ началѣ XVIII в. Въ ваше время трудно себѣ представ-

¹⁾ Кобварь, СПБ, 1908, 122—124, 104.

вить, на сколько смѣлы были запорожскіе козаки по отношенію къ россійскимъ царямъ.

Въ нынѣшнемъ 1702 году, октября въ 20 день, писали запорожцы царю Петру I. донесена намъ, войску запорожскому низовому, препочтеннай нашего царскаго величества грамота.. Въ присланной къ намъ грамотѣ ничего ваше царское величество не упоминаете о нашихъ товарищахъ, а только изволите приказывать намъ, войску запорожскому низовому, о строенія города Каменного Затона, дабы мы людямъ, посланнымъ отъ генерала князя Ивана Михайловича Кольцова — Мосальскаго, не возбрали братъ на будущій 1703 годъ камня, известія, гдѣ они найдутъ ее годною на сженіе и на стѣнное строеніе. На это всѣ единогласно вашему царскому величеству объявляемъ, что совершенно не хотимъ оного города близъ насъ за Днѣпрѣ имѣть и камня братъ на строеніе его не дозволимъ: еще и города того не построили, а мы уже терпимъ большія неправды и убытки въ вольностяхъ козацкихъ нашихъ, чого напередъ сего ни отъ кого не видали по даннымъ намъ древними монархами грамотамъ... Такимъ образомъ, видя, какъ наша козацкая вольность обращается въ невозю, мы всѣ единогласно не позволимъ и возбраняемъ строить города въ Каменномъ Затонѣ. Всегда открыто становясь передъ очи бусурманъ, мы были во всемъ послушны вашему царскому величеству, во всякое время находились на своемъ посту, всегда доставляли вамъ всяка вѣсти,—и теперь все то согласны дѣлать, но приказанія о построеніи города не будемъ слушать и противъ кн. Мосальскаго или другого кого, кто въ предбудущій 1703 годъ явится въ Каменный Затонъ, изготовимся и станемъ къ военному бою со всѣмъ нашимъ все-поспольнымъ товариствомъ. Вашего царскаго величества вѣ-

ска запорожского налогоового атамана кошевої Костянтина Гордієнко со всімъ поспольствомъ. Изъ Сѣчи запорожской 23 октября. 1702 года. ¹⁾

Однако, при всемъ томъ, какъ бы ратовали запорожцы за своя политическія вольности, какъ мужественно не отставали ихъ противъ Москвы, все же они должны были уступить силѣ и смолкнуть навсегда.

Грустно звучать слова нашего поэта при воспоминаніи о кошевомъ атаманѣ Константина Гордієнка, и обѣ удаленіи запорожцевъ, въ предѣлы Крыма, послѣ разоренія въ 1709 г. славной Сѣчи на Чортомлыкѣ и прѣ мысли о паденіи послѣдней въ 1775 г. Сѣчи на р. Пиднільной и вмѣсть съ тѣмъ о политической смерти всего Запорожья.

Наробили колись шведи
Великої слави,
Утікали з Мазепою
В Бендери з Полтави;
А за ними й Гордієнко.
Кошовий із Сїчи,
Веде своїх недобитків
Та плаче ведучи, —
Того плаче, що поради
Не подала мати,
Як пшениченьку пожати,
Полтаву достатя.
Ой пожали б, як би були
Одностайне стали
Та з Хвастовським полковником
Гетьмана едиали;

¹⁾ Архивъ министерства юстиції, кн. малороссійск. приказа, 1702, № 86. л. 809—813.

Не стреміли б спися в стрілі
У Петра у свата,
Не втікали б із Хортиці
Славні вебожата,
Не спиняв би іх прилуцький
Полковник, поганий,
Не плакала б Матірь Божа
В Криму за Україну.

Як мандрували день і ніч.
Як покидали запорожці
Великий Луг і матірь — Січ,
Взяли з собою Матірь Божу,
А більш нічого не взяли,
І в Крим до хана повесли
На нове горе — Запорожжа.
Заступила чорна хмара
Та білу хмару,
Опанував запорожцем
Ісганий татарин;
Хоч позволив хан на пісках
Новим Кошем стати,
Та не зволив запорожцям
Церкву будувати;
У наметі поставили
Образ Пресвятої
І крадіжкома молилися

Чули, чули запорожці
З далекого Криму,
Що кончає Гетьманщина,
Неповинно гине;

Чули, чули небожата,
 Чули, та мовчали;
 Бо ім добре на чужині
 Мурзи завдавали;
 Мордувались сіромахи,
 Плакали—із ними
 Заплакала Матірь Божа
 Слезами святими.

І здалека

Запорожці чули,
 Як дзвонили у Глухові,
 З гармати ревнули,
 Як погнали на болото
 Столицю робити,
 Як плакали по батькові
 Голодній діти,
 А як потім на Орелі
 Лівію копали
 І як у тій Фінляндії
 В снігу пропадали.¹⁾

Вся эта трагическая картина разорения московскими войсками Чертомлыцкой Сечи, затмъ послѣдовавшее бѣгство запорожцевъ сперва за р. Каменку, потомъ на Алексеевской лиманъ, на низовьяхъ Днѣпра, далѣе на песчанныя кучугуры, близъ г. Алешекъ, затмъ избрание нового гетмана Скоропадского въ г. Глуховѣ, отправка украинскихъ казаковъ на тяжелыя земляные работы вдоль р. Орели, на р. Неву для построения новой столицы, Петербурга, и далѣе Петербурга, въ Финляндию—все это изображено нашимъ

¹⁾ Кобзарь, СПБ, 1908, 344—345.

поэтъ въ полномъ и точномъ согласія съ исторіей Запорожья.

Глубоко страдаетъ поэтъ при воспоминаніи о разореніи Чертомлыцкой Сечи; не менѣе глубоко скорбятъ овъ и при мысли о паденіи послѣдней Сечи на Підпильной и Сѣгстѣ запорожцевъ за Дунай, въ предѣлахъ Турціи.

Січовики-запорожці
Розказують і плачуть.
Як Січ руйнували,
Як москалі срібло-злато
І свічи забрали
У Покрові; як козаки
Вночі утікали
І за тихому Дунаю
Новим Кошем стали,
Як царвця по Київу
З Нечосом ходила
І Межигорського Спаса
Вночі запалила...
І як степи запорожські
Тоді поділили
І назам на Україні
Люд закріпостили...
Як Кирило з старшинами
Пудром обсипались
І в царвці, мов собаки,
Натинки лизали.
Отак, тату! я щасливий,
Що очей не маю,
Що вічного того в світі
Не бачу й не знаю...

Ляхи були, — все вязли.

Кров повиливали.

А москалі і синь божий

В путы закували.

Отаке-то! Тяжко, тату,

Із своєї хати

До турчина поганого

Въ сусіди прохатись.¹⁾

Но вернется ли когда-либо счастливое время запорожцам? Встанут ли когда-нибудь великие герои? Увы! Напрасны подобныя мечты и чаепія!

Бьють пороги; місяць сходе.

Як і церше схолив...

Нема Січи, пропав і той,

Хто всім верховодив.

Нема Січі! Очерети

У Дніпра питаютъ:

„Де то наші діти ділнись?

Де вони гуляють?

Де наші панують?

Де панують, бенкетують?

Де ви забарілись?

Вернітесь! Дивітесь:

Жита похилились,

Де паслися ваши коні.

Де тирса шуміла,

Де кров ляха, татарина

¹⁾ Кобзарь, СПБ, 1908, 219, 220.

Моремъ червоніла.

Вернітесь!

„Не вернутця“!

Загуло, сказали

Сине море: „не вернутця,
На віки пропали“...

Правда, море, правда сине;
Такая іх доля!

Не вернутця сподівали,
Не вернетца воля,
Не вернетця козаччина,
Не встануть гетьманы,
Не покриють Україну
Червоні жупани... ¹⁾)

Да и куда имъ возвращаться, когда многія запорожскія
угоды „німогою поросли“, а на самыхъ заповѣдныхъ запо-
рожскихъ мѣстахъ „мудрій німецъ картопельку садить, а
ми її купуємо. імо на здоровыл та славимо Запорожжя“ ²⁾...

Въ краткомъ очеркѣ, представленномъ мной, мы
видѣли, какъ въ поэзіи нашего украинского, геніального
и на вѣки незабвенного поэта, борца за волю и правду,
отразилось воспоминаніе о славныхъ, низовыхъ лицаряхъ, запо-
рожскихъ козакахъ, такихъ же борцовъ за волю и прав-
ду, какими были и самъ поэтъ.

Но все ли сказанъ о запорожцахъ поэтъ?

Каждому изъ насъ слишкомъ известна глубокая траге-
дія жизни страдальца-поэта, а также слишкомъ известно и

1) Кобзарь, СПБ, 1908, 46.

2) Кобзарь, СПБ, 1908, 282, 268.

то тяжелое время, въ какое онъ жилъ, а потому мы смѣло отвѣтимъ на собственный же вопросъ: нѣть, далеко не все, что онъ могъ сказать намъ и за нами потомкамъ отдаленными нашими.

Над широким Дніпром,
 Над високим шпилем,
 Де байрак простягнувся глибокий,
 Де бьють в берег вали,
 Вириваючись з мли,
 Там стоять сумний хрест, одинокий.
 Під хрестом там спочив,
 . Хто Вкраїну любив,
 Хто душою болів за безсчастну,
 Той, хто въ думах своїх,
 Думах чистих, святих
 Виславляв її так, бідолашну.
 Скільки год він страждав,
 Скільки год не видав
 Свою неньку Вкраїну, бездольну!
 Тихо все. Все мовчить,
 І могила таїть
 Его думи глибокі, повольні,
 І ніхто іх не зна,
 І ніхто не співа.
 Тільки хвили високі, бурхливі,
 Та ще вітер палкий,
 Вітер вільний, легкий,
 Що буле в степу так сумніво,
 Та ковни степовий,
 Весь пожовтий, сухий,

Вони чують ті думи глибокі
 І співають вночі
 Всі ті думи святі,
 Де могила та хрест однокі.

Д. И. Эварницкий.

СИСТОК СКОРОЧЕНЬ

Агітпроп , агитпроп - агітаційно-пропагандистський відділ
 арк. - аркуш
 военсанкція - військова секція
 волвиконком, волисполком - волосний виконавчий комітет
 г., гор., м. - місто
 губ. - губернія
 ДАЗО - Державний архів Запорізької області
 Дерхбуд - Державний комітет у справах будівництва і архітектури
 запуправотдел - засідуючий відділом управління
 зв. - зворот
 з. ст. - залізнична станція
 КНС, комнезамож - Комітет незаможних селян
 Компомгол - Комітет допомоги голодуючим / волосний, повітовий/
 Комітейка - Комуністичний осередок
 КСМУ - Комуністична спілка молоді України
 КП/б/у - Комуністична партія більшовиків України
 НКО, Наркомосвіта - Народний комісаріат освіти
 наросвіт, наробраз, н. о. - відділ народної освіти/губернський, окруж-
 ний, повітовий/
 оп. - опис
 оргбюро - організаційне бюро
 окріно - окружна інспекція народної освіти
 РНК, районком - районний комітет партії
 ревком - революційний комітет / волосний, повітовий/
 Р.С.Б., Райсельбуд - районний селянський будинок
 с. - село
 смт. - селище міського типу
 Совнарком, РНК - Рада Народних Комісарів
 Совпроф - Рада профспілок
 спр. - справа
 трудшкола - трудова школа
 уполітпросвіт - повітовий відділ політичної освіти
 упраздел - керуючий справами
 ф. - фонд
 фабрзвмістком - фабрично-заводський комітет профспілок
 ЦК - Центральний комітет

ГЕОГРАФІЧНИЙ ПОКАЖЧИК

- Августинівська волость - 32^х
 Андріївка, с., Олександрівського повіту - 18
 Андріївська волость, Олександрівського повіту - 18
 Андріївський район - 32
 Балабине, с. - 14, 15
 Балківське волость - 29
 Бердянськ, м. - 24
 Бердянське округа - 32
 Бердянський повіт - 15, 16, 17
 Білянська волость - 12, 13
 Бурчакъя, з.ст. - 51
 Весела, смт - 51
 Волканешти, с. - 40
 Гуляйполе, м. - 23
 Гюнівка, с. - 32
 Запоріжжя, м. - I-II, 20, 37, 44, 46, 50, 52, 54, 57-60
 Запорізька губернія - 21
 Запорізька область - 44, 45, 47, 52
 Запорізька округа - 35, 38, 39
 Запорізький повіт - 14, 15, 25, 26, 27
 Запорізький район - 36
 Катеринослав, м. - 4, 5, 6, 8
 Катеринославський повіт - 12, 13, 22
 Київ, м. - 2, 7, 8
 Мелітополь, м. - 28, 30, 34, 42, 43, 47
 Мелітопольська округа - 31, 33, 40, 41
 Мелітопольський повіт - 28, 29
 Мелітопольський район - 43
 Менчикури, с. - 51
 Михайлівка, с. - 31
 Михайлівський район - 31, 51, 52
 Молочанський район - 42
 Нижні Сирогози, смт - 28
 Новоіванівка, с., Оріхівського району - 39
 Новоолександрівка, с., Августинівської волості - 22
 Нововасилівська волость, Бордянського повіту - 16
 Новоданилівська сільрада, Оріхівського району - 39
 Новомиколаївський район - 38
 Новопавлівка, с., Запорізького повіту - 27
 Обільне, с., Молочанського району - 42
 Олександрівськ, м./див. Запоріжжя, м./
 Оріхів, м. - 53
 Оріхівська волость - 26
 Оріхівський район - 39
 Приморськ, м. - 49
 Пришиб, смт - 51
 Розумівська сільрада - 12
 Саміїлівська сільрада, Новомиколаївського району - 38
 Софіївка, с., Запорізького району - 36
 Токмацький район - 56
 Федорівка, с., Оріхівського району - 39
 Харків, м. - 41
 Чернігівський район - 45
 Шелюги, с. - 33
 Якинівський район - 33, 40

^х Цифрами позначено номер документа.

Зміст

Передмова	4
Розділ І. Документи і матеріали	7
Розділ ІІ. Д.І. Яворницький. Запорож- ці в поезії Т.Г. Шевченка	59
Список скорочень	ІІ7
Географічний покажчик	ІІ8

Підписано до друку 09.01.91

Ум.друк.арк. 5,5 Обл.вид.арк. 7,0

Тираж 150 Зам. I Ціна договірна

Поліграф д-ця Державного архіву Запорізької області,
330095, м.Запоріжжя, вул.Українська,48